

Жадид

2024-yil 7-iyun
№ 24(24)
www.jadid-media.uz

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

YOSH DO'STLARIMGA

Sizga berilgan imkonni asrang!

Inson yoshi ulg'aygan sari boshidan o'tgan kunlar, voqe-a-hodisalarga xayolan birbir nazar tashlaydi. Biz kabi mo'ysafidlar mustabid sovet tuzumining barcha ko'rgiliklarini ko'rdik, o'shaadolatsiz muhitda yashadik, ishladi. O'tgan kunlarimiz, tabiiyki, ortga qaytmaydi, o'tmishga evriladi. Biz esa undan

taqqoslar asosida mantiqiy xulosa chiqaramiz, kelajagimiz uchun fikr yuritamiz.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz debochasiga shaxsan Prezidentimizning taklifiga ko'ra, uch ming yillik qadimiylarimiz, beqiyos boy madaniyatimiz haqida fuqarolarda faxr-iftixor uyg'otuvchi fikrlar

kiritildi. Boisi, navqiron avlod vakillari xalqimizning qadim shukuhli o'tmishidan g'ururlansin, dunyo tamadduniga munosib hissa qo'shgan buyuk ajoddolarimizdan ma'naviy kuch olsin. Ma'lumki, Shavkat Mirziyoyev davlat boshqaruviga kelgach, avvalo ta'lim va tarbiya masalasiga jiddiy e'tibor

qaratdi. Bosh qomusimizdagiz zarur tahrirlar ham aynan ana shu ta'limdan tarbiyani ajratib bo'lmaydi, degan aqidaga hamohangdir. Ta'lim ustuvor bo'lishida tarixiy xotira bilan bog'liq milliy g'ururning ham ahamiyati katta hisoblanadi.

(Davomi 2-sahifada)

TARIX VA TAQDIR

Avloniyning evarasi

O'zbekiston xalq artisti, O'zbek Milliy akademik drama teatrining yetakchi aktrisasi Gavhar Zokirova bilan suhbatlashar ekanman, tariximizning ochilmagan qirralari ko'pligiga yana bir bor amin bo'ldim. Gavhar opa o'zining katta bobosi, atoqlqi ma'rifatparvar, o'zbek teatrining asoschilaridan biri Abdulla Avloniy haqida bilganlarini katta hayajon bilan so'zladi. Yonib turgan ko'zlarini, samimiy nigohlari, to'lqinli ovozi uning bobosi va u qoldirgan boy meros bilan qanchalik faxrlanishini namoyon etib turardi. Suhbatdoshimning hayajoni menga ham yuqdi. Gavhar opaning aytganlarini xuddi o'zi gapirib berganday qog'ozga tushirishga harakat qildim.

(Davomi 7-sahifada)

BUGUNNING GAPI

Inson qadrini yuksaltirish yo'llidagi izlanishlar

YER ELNI BOQQAN, BUNDAN KEYIN-CHI?

Xalqimizning "Yerning umri o'tmasin, uvol-savobi bor" degan naqlini ko'p eshitganmiz. Bugun ushbu naql davlat siyosatining ustuvor vazifasiga aylandi. Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini yetishtirish bo'yicha, ayniqsa, tomorqa va qishloq xo'jaligi ekin maydonlaridan oqilona foydalanishning intensiv texnologiyalari keng joriy etilmoqda. Jumladan, qishloq joylarda bu amaliyot subsidiyalar asosida samarali tarbiq etib kelinmoqda.

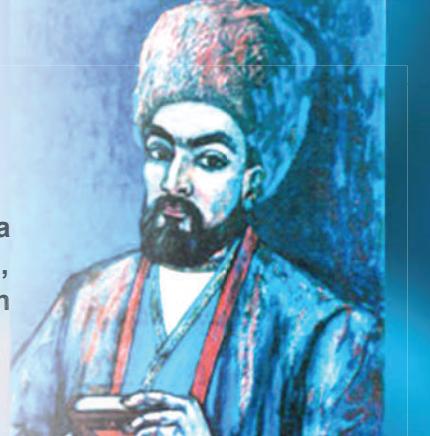
Bu boroda hukumat tomonidan mahallalar kesimida dasturlar qabul qilindi. Unga ko'ra, aholining kam daromadli qatlamaq ajaratilgan sar moyalar hisobidan nol qiymatda issiqxonalar qurib berilmoqda. Mabod o'ziga to'q xonadonlarda bo'sh turgan yerga oziq-ovqat mahsulotlari ekilmagan bo'lsa, o'sha xonodon egasiga soliq qonunchiligi asosida choralar ko'rilmoxda. Maqsad aholi xonadonlari-dagi bo'sh turgan tomorqadan samarali foydalanish, unga poliz va oziq-ovqat mahsulotlari olinadigan ekinlarni ekip, hududlarda dehqon bozorlarining narx-navosini mo'tadil iqtisodini yuritishi foydadan xoli emas.

Rostdan hani bir qishloqda, deylik, mingta xonodon bor. Boringki, ushbu oilalarning 95 foizi tomorqasidan unumli foydalansin, masalan: kundalik iste'mol uchun kartoshka, sabzi, sholg'om, piyoz, qovoq va boshqa turdag'i poliz ekinlarini o'z qo'lli bilan yetishtirib, ro'zg'ori uchun g'amlab iqtisodini yuritishi foydadan xoli emas.

(Davomi 3-sahifada)

MUNOSABAT

Badiiy abadiyotning eng ulkan sohalaridan biri, shubhasiz, tarjima san'atidir. Garchand tarjima tarixi olis davrlarga borib taqalsa-da, bugun o'zaro yaqin va ayni damda turli til oиласига mansub lahjalardan tarjima qilish an'anasi davom etmoqda. Dunyodagi eng go'zal, e'tiborli, barchaning qalbidan birdek o'rın ola biladigan asarlar tarjimasi bilan tillar tabiatini chuqur biladigan mutaxassis – tarjimonlar shug'ullanadi.

Tarjima – dillar payvandi

Tarjimon – bu yuksak madaniyatli, badiiyatni chuqur his etadigan ziysi. Uning mashaqqatli mehnati tufayli zohiran begona ko'ringan ellara ellarga, dillar dillarga payvand bo'ladi. Tarjimonning xizmati ortidan turli millatga mansub odamlar bir tilda – badiiy abadiyot tilida suhbat quradilar. Global lashuv zamoni bo'lgan hozirgi kunimizda jahon ahlining dunyoqarashi, abadiy didi, mentaliteti, urf-udumlari va qadriyatlarini bilish uchun, albatta, ularning ababiy merosidan boxabar bo'lmoq lozim. Shu e'tibordan Prezidentimiz tomonidan yaqinda imzolangan "Badiiy tarjima sohasida Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi xalqaro mukofotni ta'sis etish to'g'risida"gi qaror mamlakatimizda tarjima abadiyotining yuksalishida bevosita qanot bo'ladi.

Prezidentimiz olib borayotgan abadiy siyosat alaloqibat xalqlar o'rtasidagi do'stlilikni, davlatlararo hamjihatlikni mustahkamlashga qaratilgani hammamizga kunday ravshan. Bu tarixiy qaror tufayli o'zga xalqlar va davlatlar o'zbek xalqining madaniy-ma'rifiy merosidan bahra olib, qadimiy va boy abadiyotimizning zabardast siyomlari hamda umrboqiy asarlari vositasida Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasini to'laqonli tasavvur etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu xalqaro mukofotning mumtoz shoirimiz Ogahiy nomi bilan atalishi o'z tarixiy asosiga ega. Zero, Muhammad Rizo Ogahiy Mirxonning "Ravzat us-safu", Vosifiyning "Badoye ul-vaqoye", Sa'diyning "Guliston", Nizomiyning "Haft paykar" va boshqa ko'plab tarixiy-badiiy asarlarni forschanan o'zbek tiliga katta mafhorat bilan tarjima qilgan.

(Davomi 5-sahifada)

OYDINLAR

KO'NGILCHANLIK

Mirtemir domla o'ta ko'ngilchan inson edilar. Bir kuni nashriyotning uzun yo'lagidan bir odam domlaga qarab: "E, bormisiz, sizni ham ko'radigan kun bor ekan-ku", deya quchoq ochib kela boshladi. Domla u bilan xush kayfiyatda qadronlarcha quchoqlashib ko'rishdilar. Obdon chaqchaqlashib bo'lishgach, yana quchoqlashib xayrashdilar.

(4-sahifada o'qing)

TASHRIFDAN SO'NG...

MA'NAVIYAT tantanasi, ADOLAT g'alabasi

Bundan ikki yil burun "Buxoronom" gazetasida tanqli tarixchi olim Sulaymon Inoyatovning jadid ma'rifatparvari Usmonxo'ja Po'latxo'jayev qismati haqidagi maqolasasi e'lon qilingan, undagi bir lavha tahririyat xodimlari va ko'p sonli muxlislar qalbini o'rtagan edi...

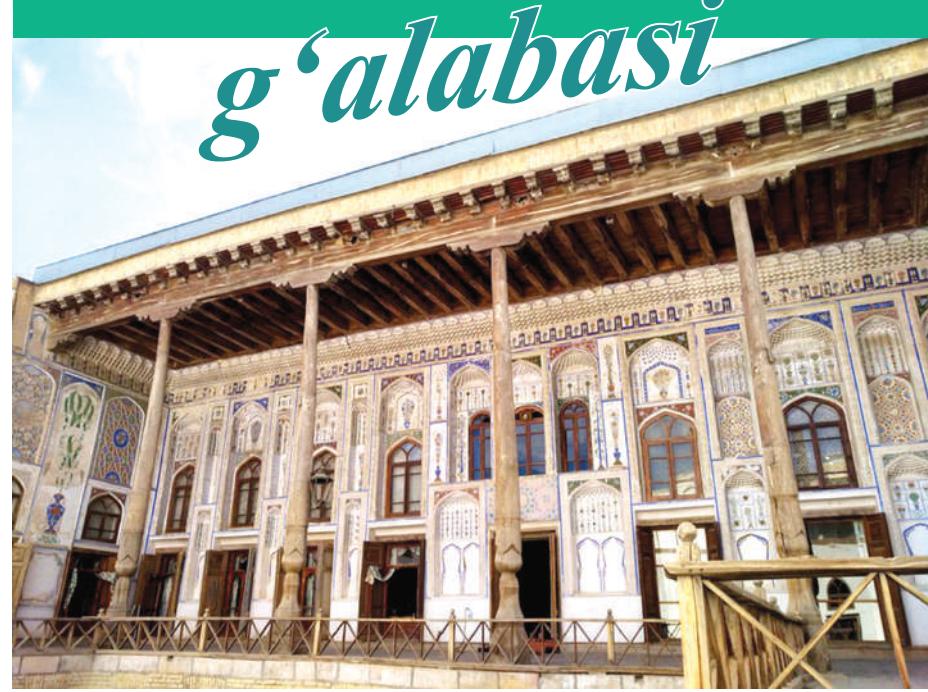
Maqolada Usmonxo'janing farzandi, hozirda xorijda yashab, ilm-fan bilan shug'ullanayotgan professor Temur Xo'jao'g'lining Buxoroga tashrifi chog'ida ota uyida (o'sha paytlarda bu uy mehmonxonaga aylantirilgan edi) bir kecha tunash uchun pul to'lashga rozi bo'lgani, ota uyida o'tkazgan tuni uning qalbidagi iztiroblarni alangalatgani, imkon bo'lsa-yu, ota mulkini xarid qilib, xalqqa topshirishga rozi bo'lgani haqida hikoya qilingan edi...

Bugun biz bunday xabarlar tez tarqaladigan, bahs-mu-nozara uyg'otadigan bir davrda yashayapmiz. Tarixiy xotirani tiklash bilan bog'liq bu kabib masalalar doimo davlat rahbarining e'tiborda bo'layotgani, tarixiy adolatni tiklash yo'llidagi sa'y-harakat va tashabbuslar tezkorlik bilan qo'llab-quvvatlanayotgani esa xalqimizning chinakam baxti, omadidir.

Darvoqe, Prezidentimiz tomonidan jadid ma'rifatparvari, jumladan, Xo'jayevlar sulolasining sha'nini tiklash, ularning hurmatini joyiga qo'yish bilan bog'liq tashabbuslar u kishi lavozimiga kirishgan ilk yillardayoq ilgari surilgan edi. Poytaxtimizdagi Qatag'on qurbanlari xotirasini muzeining joylardagi filiallari sifatida har bir viloyatda shu nomdagi muzej tashkil etilgani ana shunday tashabbuslar samarasini bo'ldi.

(Davomi 3-sahifada)

MA'NAVIYAT *tantanasi,* ADOLAT *g'alabasi*

Boshlanishi 1-sahifada.

Muqimi, Furqat, Is-hoqxon Ibrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon kabi ma'rifatparvarlarimiz hayoti va faoliyati haqida badiiy va hujjati filmlar surtaga olingani, o'nlab fidoyilarimiz, jumladan, Xo'jayevlar sulolasining ayanchli qismati haqida hikoya qiluvchi "Armon" hujjati filmi yaratilgani, tarixiy siymolarimiz, inchunin, ma'rifatparvar jadidlarimiz haqida bolalar va yoshlar uchun asarlar yaratish choralar ko'rilyotgani ziyojarlarimiz va yurtdoshlarimiz tomonidan katta quvondan kutib olindi.

2021-yili Qorako'l tumanida bo'lib o'tgan saylovchilar bilan uchrashuvda Prezidentimiz ilgari surgan ikki taklif – Buxoro shahridagi "Buxorolik savdogar uy-muzeysi" nomi bilan yuritib keligan muzey nomini aslicha tiklash, ya'ni "Fayzulla Xo'jayev uy-muzeysi" nomi bilan atash va Buxoro shahrida Abdurauf Fitrat nomidagi o'zbek tili va xorijiy tillarni o'qitishga ixtisoslashtirilgan ljud maktabi faoliyatini yo'lg'a qo'yish bilan bog'liq takliflar ko'zda yosh va davomli olqishlar bilan qarshi olingani ham ko'pchilikning yodida.

Eng muhim, o'sha muloqotdan ko'p o'tmay muzey nomi tiklandi, shahar turizm marshrutiga kiritilgan qadamjio yana gavjum manzillardan biriga aylandi. Buxoro shahri markazidan ajaritalgan hududu ljud maktabini qurish ishlari allaqachon boshlab yuborilgan.

Prezidentimiz o'z nutqida sohib-qiron Amir Temur, Alisher Navoiy kabi ulug'larimiz, ayniqsa, jadid ma'rifatparvarlarining merosidan tez-tez iqtibos keltiradilar. Ularning ma'naviy jasorati aslida Prezidentimiz jism-u jonida har lahma barq urib turishi bugun nafaqat o'zimizda, balki xorijda ham takror-takror e'tirof etilyapti. Yangi O'zbekiston, Uchinchi Renessans g'oyalari mohiyatida ulug'larimizning orzu-umidilari mujassam ekanligi ham allaqachon o'z isbotini topdi. Buning uchun amaliy choralar ko'riliши, ulug'larimiz dahosi va merosini xalqqa, ayniqsa, yoshlarimizga yanada yaqinlashtirish zarurligini hayotning o'zi ko'rsatib turidi.

Joriy yil 30-may kuni qabul qilingan "Jadidlar merosi davlat muzeysini tash-

Shodmon SULAYMON,
Yozuvchilar uyushmasi a'zosi,
shoir

Yuragimiz
kundan kun toshdan
ham qattig' bo'lur.
**Yurakni eritayluk, ruh
berayluk, inqiroz
bo'lmayluk.**

Abdulhamid Cho'lpon

Inson qadrini yuksaltirish yo'llidagi izlanishlar

Boshlanishi 1-sahifada.

Chunki har bir xonodon oziq-ovqatga bo'lgan kundalik xarakatlarini o'z qo'li bilan yetishtirgan sifatlari poliz mahsulotlari evaziga qoplasa, uning sohibi bozorga sumka ko'tarib kamroq qatnaydi. Tanganing ikkinchi tomoniga qara-sak ham bu islohotlar samara berib, hududagi bozorlarda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni kamaytiradi, ehtiyoj bo'lmagan bozorda narx-navo pasayishi turgan gap. Bu esa shaharda yashayotgan yurtdoshlar uchun ham oziq-ovqat mahsulotlarining arzonlashuviga olib keladi. Chetdan import qilinadigan mahsulotlarga ehtiyoj oshishining oldi olinadi. Pirovardida, samarali eksport ko'rsatkichining o'sishiga sabab bo'ladi.

TIZIMLI ISHLAR NATIJA BERADI

Aholimiz turmush farovonligini oshirish uchun Prezidentimiz boshchiligidagi davlat bosqaruvi tizimini takomillashtirish, ishlab chiqarishni diversifikasiya qilish, yer va suv munosabatlarini integratsiyalashtirish, innovatsion agrobiznes infratuzilmalarini raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 10-oktyabrdagi "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari faoliyatini yanada rivojlanishir bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori bu boroda muhim hujjat bo'ldi.

Mazkur qaror ijrosini ta'minlash uchun mazkur qaror tashqari, "ma'rifatparvar jadidlarining Vatanimiz va janbon harxitagi muhim o'rni va ahamiyatini, milliy istiqolimizning ma'naviy asoslarini yaratishdagi fidoyliklarni, ibratli hayoti va faoliyatini, boy ilmiy-ijodi merosini chuqur o'rganish va faol targ'ib etish hamda ularning xotirasini abadiylashtirish borasidagi ishlarni yanada kengaytirish" maqsadi bundan keyin ham ustuvor ahamiyat kasb etaveradi. Bu jarayonda 2023-yil 22-dekabr kuni o'tkazilgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishi da ilgari surilgan tashabbus muhim dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

Prezidentimiz tomonidan mazkur tashabbus ilgari surilgan sanadan e'tiboran Buxoroda jadidlik harakatiga oid mamlakatimiz va xorijagi turli manbalar va tarixiy hujjatlarni aniqlash, to'plash, saqlash, o'rganish, tiklash, nusxalash, e'lon qilish, ular asosida muzey fondini boyitib borish va ekspozitsiyalarni yaratishga kirishilgan edi. Endilikda bu boradagi ishlar davlat ahamiyatiga molii faoliyat sifatida yangicha sur'atda davom etadi va xalqimiz qalbidagi orzular aks sadosi o'laroq, yaqin fursatlarda muzey o'z ishlarni boshlaydi.

So'zimiz avvalida professor Temur Xo'jao'g'lining orzu-armonlari haqidagi to'xtalgan edik. Ne baxtki, uning orzusi amalga oshdi, armoni aridi. Qarorga ko'ra, Usmonxo'jadan meros qolgan, o'z vaqtida jadid bobolari-mizning o'ziga xos ma'naviy maktabi maqomiga erishgan, Buxoro shahri, Xo'ja Gulrez ko'chasi, 13-uy manzilda joylashgan Hovli Poyon majmuasi Jadidlar merosi davlat muzeyiga aylantirildi. Muhtaram Prezidentimiz sa'y-harakati bilan tarixiy adolat tiklandi.

Bu – chinakam ma'naviyat tantanasi, adolat g'alabasi. Va o'z navbatida, ulkan ma'rifiy saboq hamdir. Demak, ezzulkil yu'lida sa'y etganlar xalq qalbidan hech qachon o'chib ketmaydi. Vatan ozodligi yu'lida jonini tikkani aslo umutilmaydi.

Shodmon SULAYMON,
Yozuvchilar uyushmasi a'zosi,
shoir

balki parrandachilik kabi oilaviy tadbirkorlik yo'lg'a qo'yilishiga olib keldi. Natijada qishloq joylardagi aksariyat xonardonlarda oziq-ovqatga bo'lgan talab o'z ichki imkoniyatidan qoplana boshlaganiga guvoh bo'lib turibmiz. Bu ko'rsatkichlar ushbu tizimli ishlarni yanada jadallashtirishni taqozo etadi.

BELGILANGAN MAQSADLARGA ERISHILMOQDA

Oziq-ovqat xavfsizligi keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy, demografik va ekologik omilarga bog'liq bo'lib, mamlakat rivojlanishining asosiy tarkibiy qismilardan biri hisoblanadi. Oziq-ovqat xavfsizligining to'rt tarkibiy qismi (oziq-ovqatning mavjudligi, uni xarid qilish qo-

biliyati, undan foydalananish va uning barqarorligi) bo'yicha davlat siyosati ishlab chiqildi.

Aholi sonining o'sishi, yer, suv va energiya resurslariga bo'lgan talabning ortishi, shuningdek, iqlimning keskin o'zgarishi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga ta'sir etuvchi asosiy omillardir. So'nggi yillarda mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha bir qator choralar amalga oshirilishi natijasida mamlakatimiz bosqichma-bosqich global reytinglarda o'z mavqeini yaxshilab bormoqda. O'zbekiston Respublikasi 2022-yilda Global ochlik indeksi bo'yicha 15,4 ko'rsatkich bilan 121 mamlakat orasida 21-o'ranni egallab, "mo'tadi" darajaga erishdi. Taqoslash uchun, ushbu ko'rsatkich bo'yicha Qozog'iston – 24, Rossiya – 28, Armaniston – 32, Ozarbayjon – 36, Qirg'iziston – 40, Tojikiston – 67-o'ranni egallagan. Shu bois sohaga kooperatsion bozor mexanizmlarini, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni keng joriy etish, ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalananish hamda kadrlar salohiyatini oshirish maqsadida "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljalangan strategiya-si" qabul qilindi.

Mazkur ustuvor yo'nalishning asosiy maqsadi – respublika aholisining oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatini ishlab chiqish va uni samarali amalga oshirishdan iborat. Ustuvor yo'nalish aholini barqaror narxlardagi xavfsiz va sifatlari oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashga qaratilgan. Bu esa O'zbekiston Respublikasining barqaror rivojlanish maqsadlarining ikkinchisi, ya'ni "Ochlikka barham berish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, iste'molni yaxshilash va barqaror qishloq xo'jaligini targ'ib qilish"da belgilangan maqsadlarga erishishga xizmat qiladi.

FAROVONLIKKA ELTUVCHI YO'L

Global iqlim o'zgarishlari oqibatida bugungi kunda dolzbar masalaga aylangan oziq-ovqat ta'minoti barqarorligini ta'minlash nafaqat qashshoq mamlakatlarni, balki rivojlanayotgan, hatto taraqqiy etgan davlatlarni ham tashvishga solmoqda. Shu o'rinda yapon xalqining "Sen farzandning qornini emas, miyasini to'ydir, u o'zini boqib oladi", degan naqlini eslashni joiz deb o'yalyman. Jahan bozorlarida oziq-ovqat narxlarining keskin tebranishini hisobga olib, ichki bozorda ham narxlar barqarorligini saqlash, avvalo, aholini yetarli miqdorda oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashga e'tibor qaratish zarur.

Binobarin, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlini subsidiya va tomorqadan unumli foydalananish texnologiyalari asosida oziq-ovqat bilan ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish talab etiladi. Shuningdek, qishloq xo'jaligi maqsadlari ishlab chiqaruvchilarni ijtimoiy

"...Aholi sonining o'sishi, yer, suv va energiya resurslariga bo'lgan talabning ortishi, shuningdek, iqlimning keskin o'zgarishi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga ta'sir etuvchi asosiy omillardir..."

obyektlar bilan integratsiyalash, boshqoqli don yetishtirishda davlat intervention xaridlar tizimini joriy qilish, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari narxlarini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmdan bosqichma-bosqich voz kechish muhim ahamiyatga ega.

Boshqoqli donni kvota asosida bozor narxlarda sotib olish mexanizmini joriy etish, aholi orasida sog'lim iste'mol madaniyatini targ'ib qilish bo'yicha uzoq muddatli dastur ishlab chiqish, xalqaro darajada tan olingan uslubiyatlar va ilg'or tajribalar asosida oziq-ovqat xavfsizligini baholash tizimini joriy qilishni jadallashtirishni taqozo etadi.

Yuqoridaq tomorqa tizimini isloh qilish orqali uning ijrosini doimiy monitoring qilish

Ibdullo HOTAMOV,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Yashil" iqtisodiyot kafedrasи mudiri,
dotsent

va hokimlarning faoliyatini shu orqali mun-tazam baholab borish tizimi yo'lg'a qo'yil-gani ta'sirchan ahamiyatga ega bo'ldi. Ijti-moiy ahamiyatga ega mahsulot turlari ishlab chiqarishni intensivlashtirishga doir tarmoq dasturlarini moliyalashtirish ham dolzarb hisoblanadi.

AHOLINING DOIMIY OZIQ-OVQAT TA'MINOTI BARQARORLIGI

Joriy yilning 16-fevralida qabul qilingan "Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning oqishimsha chora-tadbirlari to'g'risida"gi President Farmoniga asosan "O'zbekiston Respublikasining oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lim ovqatlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljalangan strategiyasi" hamda ushbu strategiyani amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tasdiqlan-gani bu borada muhim amaliy qadam bo'ldi.

Davlat rahbari tomonidan qishloq xo'jaligida almashlab ekishni jadallashtirish, fermernlari serhosil urug'lar bilan ta'minlash vazifasi qo'yil-gani bejiz emas. Asosiy turdag'i oziq-ovqat mahsulotlari ko'paytirishda parrandachilik va chorbachilikni qo'llab-quvvatlashning ahamiyati katta, chunki ushbu sohalar aholini arzon, to'yimli va tez yetishtiriladigan mahsulotlari bilan ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Biroq aksariyat viloyatlarda parranda go'shti aholi talabiga yarasha yetishtirilmayotgani va bu yo'nalishdagi 50 dan ziyod yirik korxonalar yarim quvvatda ishlayotgani hali bu borada oldimiza salmoqli vazifalar turganidan dalolat beradi.

Bugungi kunda 2 million gektardan ortiq su-g'oriladigan yerlarning guminus miqdori 1 foizdan past darajaga tushib qolgan, 44 foizi turli darajada sho'rlangani ekinlardan mo'l hosil olishga va ekin maydonlaridan barqaror foydalananishga salbiy ta'sir satmoqda.

Yana bir e'tiborli jihat, Raqobatni rivojlanantiy va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasining bozordagi narx-navoni asosiz oshirish, raqobatni buzish, bozorga kirishga to'sqinlik qilish holatlari bo'yicha vakolatlari kuchaytirildi. Viloyatlar hokimlariga o'z hududida yetishtirilmaydigan mahsulotlar importi bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlarga kredit olishida ko'maklashish, logistika va import bilan bog'liq barcha jarayonlarda ularga amaliy yordam ko'rsatish belgilab berildi.

Bu jarayonda aholi tomqalaridan zaxira si-fatida oqilona foydalananish, buning uchun ularغا zarur shart-sharoitlar yaratish, ya'ni aholi tomqasini suv bilan ta'minlash uchun mahallabay ishlash rejsasi asosida har bir ko'chaga katta artezian quduqlar qurib berish va ularni samarali ishlash mexanizmlarini tatbiq qilish zarur.

YANGI O'ZBEKISTON STRATEGIYASI – TARAQQIYOT YO'L

Mamlakatimizda iqlim o'zgarishlari bilan bog'liq xavf-xatarlarni o'rganadigan va uning iqtisodiy-ijtimoiy holatlari baho bera oladigan kadrlar tayyorlash tizimi yo'lg'a qo'yilishi zarur. Albatta, bu borada xorijiy tajribalaridan kelib chiqib "Bioekologiya" va "Ekolog-iqtisodchi" ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kadrlarni tayyorlashni yo'lg'a qo'yish lozim.

Qolaversa, tabiat injqliklari ortib borayotgan hozirgi, tabiat injqliklari oziq-ovqat mahsulotlarni yetishtirish va ularni qayta ishlash bilan bog'liq xavf-xatarlar oqibatlarining oldini olish va keltirilgan zararlar hisobini yuritishda ham malakali mutaxassislariga talab ortib bormoqda.

Shu bois donni kvota asosida bozor narxlarda sotib olish mexanizmini joriy etish, aholi orasida sog'lim iste'mol madaniyatini targ'ib qilish bo'yicha uzoq muddatli dastur ishlab chiqish, xalqaro darajada tan olingan uslubiyatlar va ilg'or tajribalar asosida oziq-ovqat xavfsizligini baholash tizimini joriy qilishni jadallashtirishni taqozo etadi.

Muxtasar aytganda, "O'zbekiston – 2030" strategiyasini amalga oshirish yo'lida shaxdam qadam tashlayotgan Yangi O'zbekiston barcha tarmoq va sohalarda barqaror rivojlanish sari dadi odimlamoqda.

Erkin VOHIDOV,
O'zbekiston Qahramoni,
O'zbekiston xalq shoiri

KO'NGILCHANLIK

Boshlanishi 1-sahifada.

Eshikkacha kuzatib qaytgach, bizdan so'radi-

lar:

- U odam kim?
- Hammamiz hayron bo'ldik:
- Ajabo, o'zingiz quchoqlashib ko'rishdingiz, uzoq otamlashdingiz. Qadrondingiz emasmi?
- Umrinda ko'rgan bo'lsam, o'lay.
- Unda nega endi...
- Ay, bo'talarim-a! Uzoqdan quchoq olib kelgan odamga, kimsan, deb bo'ladi? Andisha bor-ku, o'zbekmiz-ku! – deya biroz sukul qilgach, qo'shib qo'yidilar: – Bir elning bolalar tug'ishgan bo'ladijar. O'gamdir, inimdir, bitta qadrondim ko'paysa ko'payibdi-da!

Yetmishinchchi yillarda she'riyat ham, otaxon shoirimiz G'afur G'ulom nomi bilan atalgan nashriyot ham gurkiran, lekin ana shu nashriyotning ayni she'riyat bo'limida ishlar pachava edi. Bo'llimda Mirtemir domla, Abdulla Orif va kamina ishlar edik. Domla shogirdlardan, Abdullajon muxlislandan, men shaxmatdan ortmas edik. Qo'lyozmalar vaqtida topshirilmagan, korrekturalar o'qilmagan, plan bajarilmagan, hamma ish o'lda-jo'lda. Nashriyot direktori bir majlisda zarda bilan "She'riyat bo'limini yopish, tarqatish kerak", degan. O'shanda zo'r javob aytilgan edi:

– Tarqatish uchun avval yig'ish kerak. Uch xodimni to'plab bo'limasa, qanday tarqatasiz?

– To'playman, tarqataman, – dedi direktor va aytganini qildi. Ya'nin uchovimizni o'z xonasida yig'di.

Ajroyib inson edi direktorimiz To'lqin Rustamov. Mirtemir domla bilan tengdosh, eski qadrond, sensirashib gaplashadigan o'rtoq edi.

Rahbar uzoq gapirdi. Partiya siyosati, davlat oldidagi mas'uliyat, nashriyot plani, in-

tizom nima ekanini bizga yaxshilab uqtirdi. Mirtemir domla uning har gapiga bosh irg'ab ma'qullab o'tirdilar. Oxiri ma'lum bo'ldiki, biror so'z domlaning tom bitgan qulog'iga kirmabdi. Direktor:

- Mirtemir, qani ayt, gaplarim to'g'rimi? – de-ganda ustoz:
- To'g'ri aytasan, To'lqin, bibliotekani tartibga solmasa bo'lmaydi, – dedilar.

Tashqariqa chiqqach, domlani o'rta ga oldik.

Ustoz:

– O'lay agar, bir og'iz so'zini ham eshitmadim, uyat bo'ldi, juda uyat bo'ldi, – derdilar.

– Qattiqroq gapir, desangiz bo'lmasmidi, axir o'z qadrondingiz-ku!

– Oshnam bo'lsa ham xo'jayinim. Rahbaraga indab bo'ladimi! Kattakonning gapini bo'lish odobdan emas, bo'talarim.

Biz Mirtemir domлага aytardik:

– Biz yoshlar davlat xizmatini qilishga majbur-miz. Siz ulug' shoirsiz. Shu arzimas oylikning bahridan o'tib, har yil bir kitob chiqarsangiz, ko'nglingiz xotirjam, qulog'ingiz tinch, cho'nta-gingiz o'n karra baquvvat bo'ladi-ku.

Domla javob berar edilar:

– Shundaylikka shunday. Lekin men ketaman, desam direktoring xafa bo'ladi-da. Do'stimni rannitsam bo'limas.

Biz ustozning bu so'zini direktorga aytib, domлага ruxsat bering, pensiya yoshidalar, charchaganlar, desak, direktor: "Domlang o'zi so'ramasa, ariza bermasa, men qanday qilib ket, deyman", derdi.

Bu o'zaro ko'ngilchanlik yana bir yilcha da-vom etdi. So'ng oldinma-keyin uchovlon ham "o'z arizamizga ko'ra" nashriyotni tark etdi. Manas, Dante, Gyote mushkulimini oson qildi. Uch buyuk shoh asar tarjimasini zimmamizga olib, nashriyot bilan xayrashdik.

Qozoqboy YO'L DOSH

Mirtemir o'zbeklarga xos ma'naviy-ruhiy sifatlarni favqulodda sof holda o'zida saqlay bilganligi hamda bu holni ijodida yorqin namoyon etganligi bilan ajralib turadi. U o'zbek mumtoz adabiyotidan ham, jahon she'riyatidan ham yaxshi xabardor edi. Ammo o'zbekka xos xususiyatlarni xalqona yo'sinda ifodalay olish Mirtemir she'riyatining bosh belgisi hisoblanadi. Shoiring fikrash tarzi ham, olamni obrazli idrok etish yo'sini ham xalqona. Ifoda uslubi esa, mire-mirona betakror.

Har qanday so'z – belgi. Xalqning turmush tarzidagi o'ziga xoslikni ifodalovchi so'zlar esa muayyan millat hayotininggina emas, ruhiyatning ham belgiligaliga aylanadi. Mirtemir ulusning tirikchilik yo'sinida milliy sezimlarini ko'ra bilangan va ko'rsata oladigan shoir edi. Shoiring "Hali ham" she'ridan olingen quyidagi misralarning nechog'ilik o'bekonaligiga e'tibor qiling:

*Onam non yopadi bo'g'riqib-bo'rtib,
Dam-badam kuyadi qo'li yengsakda.
Chiviq toycharm gijing, yo'g'alab-vo'yrtib,
Hadeb aylanadan shu tevarakda.*

Mirtemir – nozik va o'zgaruvchan ruhiy holat-larni ustalik bilan chiza oladigan shoir. Gohida uning she'rlarini xalq qo'shiqlaridan ajratish qiyin. Shoir poetik niyatni xalqona sodda, jaydari yo'sinda amalga oshiradi. She'rlaridagi har bir so'z, har bir tovushning o'z o'rnda qo'llanilib, xalq qo'shiqlari singari poetik ohang hosil qilishi-ga erishadi: "U go'yo saxiy emish, Ko'lik bera-man dermish. Olmagin ko'ligini, Ortadi o'ligni..." Yomon odamning tuban qilmishidan ogholan-tirish ko'rinib turgan bu satrillardagi ifoda ham, ma'no ham xalq og'zaki ijodining kuchli ta'sirida ekanligi sezildi.

Mirtemir she'riy so'zni o'ziga xos tarzda qo'llaydi. Shoir so'zni shunday ishlataladi, uning ma'nosini kengaygandek bo'ladi. Odatta quloqqa biroz g'alizroq eshitiladigan atamalar ham Miremir she'rlarida kutilmagan yangi jilo kasb etadi. Natijada she'riy ifoda tushunarliroq bo'ladi, aytayotgan poetik fikrga munosabat uyg'onadi:

*Ko'zga g'ubor chekmasa, shiprindi – qo'qim,
O'zin tulpor bilmasa qirchang'i, so'qim,*

elashga o'xshatish topishmoqlarda bo'ldi. Bu usulni she'riyatga yolg'iz Mirtemirga jozibali. Mirtemir o'zbekning hayot tarzinigina emas, balki uning olamni obrazli idrok etish yo'sinini ham g'oyat puxta bilgan shoirdir. Shoir xalq tur-mushiga oid jihatlarni bilish bilangina kifoyalandaydi, balki ichdan tuyadi. Shu sabab uning iodi millatning ruhini ifodalashi jihatidan tengsizdir. Mirtemir: "Bitta paydo bo'lsa bas, Ketar ekan kuchuklab", deb yozadi "Shumg'iya" she'rida. Fikrni bunday ifodalash o'zbek dehqonigagi-na xos. Boshqa bir she'rida tabiat manzarasini shoir shunday ifodalaydi: "Qor yog'ar elab-elab, Olamni oqqa belab. Kakliklar tog'dan tushib, Donsiz, panasiz ushib". Qor yog'ishini unni-qoshalarining payvastaligi haqdagi nozik ishoralar bu yallalarga mavzu. Ayni vaqtida, shoir tajribali chorvadorday, qora qo'y qatig'ining quyuqligini ham o'z joyida ta'kidlab ketadi.

Mirtemir qo'nga ilinmaydigan mavhum holat-larni moddiylashtirish bobida ulkan salohiyatga ega shoirdir. Uning: "Tun beun jilmakda go'yo sizot suv" ("Tun..." she'ri) singari ifodasi tasvir ufgining kengligidan dalolatdir. Shoir jo'ngina, maishiy turmushda hamma tomonidan har kuni ishlatalidigan so'zlarga chuqur va kutilmagan ma'nolar joylay biladi hamda ularni shunday o'linlashtira oladiki, natijada porloq ruhiy manzara yuzaga keladi.

Mirtemirning she'rlaridagi ravonlik uning til-

MIRTEMIRNI TUSHUNISH

Miraziz A'ZAM

Men, ayniqsa, Mirtemirning til boyligi haqida alohida to'xtalib o'tg'imi kela-di. U xalq iboralari, so'z boyligi, xususan, o'simliklar, hayvonlar, uy-ro'zg'or buyumlar, jihozlar wa ethnografiya oид shu qadar ko'p turkiy so'zlar ishlataladi, ularning ko'pchiligi, ikki jiddi "O'zbek tilining izohli lug'ati"da yo'q. Bu lug'atda o'zbeklar ishlatalmaydigan va tushunmaydigan arab-fors so'zlar tiqilib yotgani holda, nima uchun Mirtemirning o'zbeklarga tushunarlari turkiy so'zlarini lug'atga kiritilmagani mutlaqo tushunarsizdir.

Man, o'sha mashhur "Onaginam" she'rini olaylik:

Tovonimga chaqir tikanakday

botuguch – g'ashlik,

Bedavo sizloviqday sizlatguvcuchi –

g'ashlik,

deya boshlanadi u.

Baydag'i har o'zbekka tushunarlari bo'lgan sizloviq, sizlatguvcuchi so'zlarini "O'zbek tilining izohli lug'ati"da yo'q.

Yoki shoir "Asarlar"ining 3-jiddi, 70-be-tida: "Zanglamish boltalar, siniq sungular", degan satrni uchratamiz. Bu yerdagi sungu ruslar "шыкъ" deb ataydigan so'zning o'zi ekanligi tushunarlari emasmi, nega lug'atga kiritilmagan? Yoki xuddi shu shakldagi suygu so'zi sevgi, yotg'edan ekani anglashilmaydim?

Zulmlarning bormikin cheki,

Qanday sovuq, zo'rovon suygu? –

bu yerra gap zo'rik bilan sevish, bir tomonlama sevish ustida borayotgani besh qo'lday ayon bo'lib turibdi-ku! Nega o'zbek so'zligimizdan o'rinn olmagan?

Yana Mirtemirning tarjimalarida:

– Yo'savdogar o'g'li oyoq chaldimi –

Moskva-rekada, musht janglarida?

Javob berar shunda Kiribeyevich,

Jingalak sochlarin silkitib turib:

– O'shandoq zo'y yudruq tug'ilgani yo'q.

Na savdogar va na boyar zotida, kabi satrlararo kelgan, bir necha karra ishlataligan ajoyib turkiy so'zimiz "yudruq" ham lug'atimizda uchramaydi.

Yoki yana bir misol. Mirtemir domla qirg'iz do'stlarga bag'ishlangan bir

she'rida "bovdoshlik" so'zini ishlataladi. Bu yerdagi "bovur" "bag'ir" degan so'zning o'zi. Shoir o'zbek tiliga "bag'ir-doshlik" ma'nosida "bovdoshlik"ni olib kirmoqchi bo'lgan. Lug'atda xuddi shu so'z kirishi mumkin bo'lgan joyga o'zbeklarning 70-80 foizi tushunmaydigan va ishlatalmaydigan "bovujud" so'z qo'yilgan. Boring, ana, "bovujud" ham kira qolsin, ammo nega o'zbek tilida O'zbekiston xalq shoiri amalda ishlatalgan "bovdoshlik" so'zini kiritmaslik kerak?

Yoki "o'ba" so'zini olaylik. Shoir yo-zadi:

Meni chorlar hatto yozning

yolqini...

Yaylov, o'ba, paxtazorlar salqini...

O'ba so'zining ma'nolari ko'p.

Turkiy xalqlarning deyarli hammasida eng ko'p tarqalgan ma'nosini: *qir, tekislik, tashqaridagi* yerdir. Shoir ham shu ma'noda qo'llagani ko'rinish turibdi. (Bir dafa' da Usmon Nosir qabrnizi ziyorat qilgani Kemerovo viloyatiga borganimizda, o'sha yerlik bir kishi Kemerovo – Ko'miro'ba degani, ya'ni o'sha tekislik ko'mir koni bo'lganini, so'ngra o'sha yerda qad ko'targan shahar ham shu nomni oglanini aytab bergandi) Bu so'z ham o'zbekcha so'zligimizda yo'q.

Yana bir oddiygina so'z: *qumloq, toshloq* singari *tuzloq*.

Bo'lgan ekan bu joy bir kez kattakon tuzloq...

Yo'q-yo'q, bu so'zni ham lug'atimizdan qidirib ovora bo'lmang.

Bunday misollarni ko'plab keltirishim mumkin. Ammo bu yog'iga shunday so'zlarining ayrimlarini keltirib qo'ya qolaman: *yelpiramoq, dong'il, yang'iroq, utta, yopog'i, eltar, chalqi, chalqimoq, dirgizlash, otoq, ketmonlik, ketmontepa, qapchig'ay, achit-gulik* va hokazolar. Bu so'zlarining barchasi bir-ikki o'tirishda ko'zimga chalqanlar xo'los. Menimcha, lug'at-chi olimlarimiz "Navoiy asarlari lug'ati" tuzganlari kabi "Mirtemir asarlari lug'ati" ham tuzishsa, turkiy tilimizning boyligini ko'rsatuvchi bir vatanparvarlik burchini ado etgan bo'lardilar.

**MIRTEMIR,
O'zbekiston xalq shoiri**

Roziman, rizoman, o'la-o'lguncha

Xalqim deb o'ldim.

Xalqim nima bo'lsa, men o'sha bo'ldim,

Yuragim, bo'g'ilma, o'rtanma bancha!

O'zimga xiyonat qildim-u aksar,

Xalqimga xiyonat o'ylaganim yo'q.

Mening yuragimni teshib o'tdilar

Xalqimga otligan talay-talay o'q.

Qancha yo'llar bosdim, gohida toldim,

Lekin xalq nomiga yuqtirmadim gard.

Faryod solar chog'da jum bo'la oldim,

Xalqim dardi edi dil o'tagan dard.

Xalqim etagida yetdim voyaga,

Xalq bilan kuldim.

Bardoshim so'z bermas,

deyman, qoyaga...

Roziman, o'lguncha xalqim deb o'ldim.

Ko'zingni o'natma, kulma, qarama,

Nozli nigohlaring kerakmas sening.

Bog'lab olarman, deb endi o'ylama...

Kiprigi bilan ilm qudug'ini qazigan OLIM

Chin ma'nodagi fidoyi tadqiqotchi, "ilmidan boshqasi savatdagi suv" shiorini shogirdlariga, yaqinlariga, farzand-u nabiralariga hamisha uqtirib kelgan Sherli Turdiyev o'zbek jadid adabiyoti tarixining ko'p sirlari qulflariga kalit topa oлган olim edi. U o'zining ilmiy ijod yo'lida o'tkir qalami bilan jonkuyar, izlanuvchan va haqiqatgo'y tadqiqotchi bo'lib tanildi.

1947-yildan to umrining poyonigacha o'zbek hamda qardosh xalqlar matbuotida ko'plab ilmiy maqolalari, taqriz va tarjimalarini e'lon qildi.

U o'z vaqtida "O'zbek adabiyotining 20-yillardagi hikoyachiliqi" mavzusida nomzodlik dissertasiyisini yoqladi. Shuningdek, jadid adabiyoti, jadidlar tarixi, qatag'on qurbanlarining hayot va ilm yo'lli, qismati borasida kiprik bilan ilm qudug'ini qazib, adabiyot muhibulariga "obi hayot" taqdirmi etdi. Olim nodir fondlarda umrini o'tkazdi. O'zbekistondan tashqari Germaniya, Avstriya, AQSh, Turkiya, Yaponiya kutubxonasi hamda arxivlarida tadqiqotlar olib bordi. Xususan, 20-yillarda xorijga o'qishga yuborilgan talabalar taqdiri bilan qiziqdi. Qatag'onga uchragan juvonmarg ziyoilarning izlari izladi va oila a'zolarini topib, ular bilan suhbatlar yushtirdi. Shu tadqiqotlarning bir qismi o'laroq "Ular Germaniyada o'qigan edilar" kitobini yozdi. Bu kitob vaqtida juda mashhur bo'lib ketdi. O'zbek kinojodkorlari ushu noyob ilmiy tadqiqot asosida ikki seriyadan iborat hujjatlari film ham seriyatlaridir.

Bir holatga hayron qolaman: bugun turli adabiy-ilmiy anjumanlarda ma'ruba qilgan ba'zi tadqiqotchilar, shu mavzuda badiiy asarlar yaratayotgan yosh adiblar o'z "topilma"larini bayon qilishadi, "Ular Ger-

diboy ota haqida: "Dadam juda sodda va xokisor bo'lib, masjidga yangi kiyib borib, eksisiga alishitirib kelar edi", degan ekan Sherli Turdiyev.

Olim zoti uchun halollik va sof-dilik fazilati juda muhim. "Olim bo'lish oson, odam bo'lish qiyin", degan hikmatni xalqimiz bejiz aytgan emas. Sherli Turdiyevning qizi, taniqli bolalar shoirasi Kavssar Turdiyeva "Otam – ustozim" maqolasida yozadi: "Otam agar biror inson ko'chada qolib, yotishga joy topolmagan bo'lsa, uya olib kelar edilar. Zarurati bo'lsa, musofirning qo'liga pul tutqazib, ovqatlanrib keyin jo'natardilar..."

Sherli Turdiyev begunoh inson-larning xalq dushmanlari sifatida qoralangani va qatl qilinganiga befarq qarab tura olmadi. Arxivlardan haqiqat izlidi; umrining ko'p yillarini tarixiy manbalar ustida ishlash bilan o'tkazgan olimning "Sherli arxiv" laqabi ham bor edi. Olimning izlanishlari Qatag'on qurban-

lari xotirasasi davlat muzeyini tashkil etishda, uni eksponatlar bilan boyishda juda qo'l keldi.

Olim respublika va xalqaro anjumanlarda ishtirot etib, ilm ahli bilan hamisha do'stona aloqalar o'rnatdi. Uning shaxsiy arxivida mingga yaqin maktub, tabriknoma va taklifnomalar bor. Yozishmalarida xorijlik olimlar, tadqiqotchilar Sherli Turdiyevdan asosan arxiv manbalari, jadidlar mavzusiga tegishli fotosurat nusxalari, o'z asarlariga taqrizlar yuborishni iltimos qilgan. Iltimosnomalar bilan birga ilmiy simpozium, anjuman, seminar, forumlarga taklif xatlari ham juda ko'p. Sherli Turdiyevning ilmiy tadbirlar o'tkazilishida, kitoblar yozishda, muzeylarni boyitishda qo'shgan beqiyos hissasi e'tirof etilgan tashakkur xatlari yozishmalar ichida miqdor jihatidan eng salmoqlisidir.

Adabiyot, tarix, tarjimashunoslik sohalaringin muxlisiga va ma'lum ma'noda "kaliti" bo'lish bilan birga, olim inson sifatida benazir va ardoqli edi. U juda samimiyo do'st, ustozlariga sadoqatli shogird, izdoshlariiga us-toz, farzandlariga uzoqni ko'ra bilo'vchi maslahatgo'y mehrion ota, nabiralariga sevimli va rahnamo bobo edi. "Yordamini, vaqtini, ilmini hech qizg'anmaydigan olijanob inson edi. Mehnatkash, kamtarin, xokisor, oddiy va buyuk edi..."

Sherli Turdiyevni tanigan-bilganlarning barchasi bu benazir inson haqida aynan shu fikri takror va takror ta'kidlashadi.

**Hulkar TURDIYEVA,
filologiya fanlari nomzodi,
dotsent**

Unutilmas xotiralar

Sherli Turdiyev bilan 1994-yil yoz oylarida uchrashgandim. Men avvaldan olimning ilmiy maqolalarini bilan tanish edim. Shuning uchun bu uchrashuv meni juda quvontirdi. Sherli aka bilan maktublar orgali ma'lumot va fikrlar almashib turardim. Menga juda ko'p manbalar taqdim qilgan. Sherli akaning maslahatlari ilmiy tadqiqotlarim uchun bebabu hissa bo'lib qo'shilgan.

U kishi juda mehrion, kamsuqum, olijanob inson edi. Bilganlarini fidoyilarcha beminnat ulashar va o'tkir zakovatlari bilan biz xorijlik tadqiqotchilarning mavzu borasidagi tasavvurimizni yanada kengaytirgan. Sherli aka meni xuddi o'zining shogirdi kabi qanotlari ostiga oldilarki, bu muruvvatni hech qachon yodimdan chiqarmayman.

Ustoz kutubxona va arxivlarda manba bilan ishlashda ulkan tajribaga ega bo'lib, ilm ummonidagi gavharlarni men bilan va shubhasiz boshqa hamkasblari, izdoshlari bilan teng baham ko'rар edi.

**Adib XOLID,
jadidshunos, professor (AQSh)**

Dorilfunun darslari kechki 9-10 larda tugardi. Yotoqxonaga kelik deguncha Sherli ko'rinxay qoladigan bo'ldi. Avvaliga kursdosh do'stlar uning ko'rinxay qolishiga hayron bo'lishdi, keyinchalik o'rganib ketdi. Bir gal undan so'rasam, bunday dedi: "Sizga aytil yuradigan 20-yillar jumbog'ining yechimini topdim. Yotoqxonamiz yerto'lasiga keraksiz asarlar – o'sha davr ro'znama va conomalar keltirib tashlangan ekan, bularni yoqib yuborishmasidan avval o'rganib olay, deyapman!"

Urushdan keyingi qiyinchilik yillari edi. Dorilfunun hovlisidagi bufetda Asya degan ayol talabalarga ro'yxat bilan ikki yuz grammidan non berardi. Keyinchalik bilsak, Sherli o'sha nonni yemasdan har kuni, yerto'laning eshik-qopqog'i ustida o'tiradigan kampirga keltirib berarkan. Haftasiga o'n so'mdan pul ham berib turarkan. Kampir nonni olganidan keyin yerto'la chiroq'ini yoqib, Sherallining kirishiga ruxsat etarkan. Yana eshik qulflab, ustiga kursisini qo'yib, paypog'i to'qib o'tiraverarkan. Yerto'lada Sherli "Sharq haqiqati", "Inqilob", "Tong" degan nashrlarni varaqlab, o'zi izlagan davrga oid maqola va badiiy asarlarni mutolaa qilardi...

**Olim QO'CHQORBEEKOV,
Sherli Turdiyevning kursdoshi,
taniqli jurnalist va yozuvchi**

1992-yil, dekabr oyining oxirgi kunlari edi. "Sharq yulduzi" ilmiy-adabiy jurnalining tahrir hay'ati a'zolaridan biri Ortiboy Abdullayev meni Sherli Turdiyev bilan tanishtirdi. O'sha kundan boshlab, qachon Toshkentga safar qilsam, Sherli aka bilan, albatta, uchrashar edim. U hamisha mening Fitrat, Cho'pon va boshqa ma'rifatparvar jadidlar to'g'risidagi savollaringa batafsil javob berar, shuningdek, muhim ma'lumotlar va bebabu manbalarini taqdim qilardi. Masalan, Abdurau Fitratning "Munozara", "Adabiyot qoidalari", Cho'ponning "Tong sirli" kitoblaridan nusxalarni ustozdan oлganman. Jadidlik harakati va adabiyoti tadqiqotiga o'zini beminnat bag'ishlagan samimiy olim sifatida bilaman Sherli akani.

Sherli Turdiyevning yuzlab qator ilmiy ishlari ichida "Среднеазиатские татары: роль и значение в культурной и политической жизни Туркестана первой четверти XX в." (Казань: Панорама-Форум, 1997) nomli maqolasi hamda "Ular Germaniyada o'qigan edilar" kitobini juda katta qiziqish bilan o'qiganman. Mualifning o'zi ularni menga dastxati bilan sovg'a qilgan.

Sherli Turdiyevning Sovet davridagi jadid ma'rifatparvarlarining hayoti, ijodi va faoliyatiga bag'ishlangan chuqur izlanishlari qadralayman. Qatag'on qurbanlari haqidagi faktlarni aniqlash, ularning merosini tiklashda Sherli Turdiyevning o'ri beqiyosdir.

**Hisao KOMATSU,
Tokio universiteti professori**

Tarjima – dillar payvandi

Boshlanishi 1-sahifada.

Qaror negizidagi "o'zbek adabiyotining nasriy asarlaridan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima; o'zbek adabiyotining she'riy asarlaridan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima; o'zbek bolalar adabiyoti namunalardan xorijiy tillarga qilingan eng yaxshi tarjima; o'zbek tarjimashunoslik yo'nalishi ham rivoj topadi. Tarjima asarlari, tarjimonlar, tarjimashunoslik – bu lar o'zaro bira birini taqozo qiladi-gan tushunchalardir. XX va XXI asr o'zbek tarjima maktabining ulkan, tajribali, mohir tarjimonlari, shuningdek, bu sohada o'z maktabiga ega yetuk mutaxassislaridir.

Yaqinda bir xalqaro anjumanida ispaniyalik er-xotin bilan tashish boldim. Eri nemischada eng o'xshab bazo'r gapirar ekan. Ular bizning adabiyotdan bir og'iz so'zlagan bo'ldi. Men Migel Servantesning "Don Kixot" asarini o'qiganimni eslatganimda ular "ha, shundaymi" degan ma'noda bosh iring ab qo'yishdi. Iste'dodli shoir va mutarjim Shavkat Rahmon tarjimasida Garsiya Lorka, Rafael Alberti she'larini o'zbek tiliga o'girilganini atyngimda ularning hayrat va quvonchdan ko'zlari chaqnadi. To'grisi, imo-ishora yo'sinida, ammo asosan biz adabiyot tiliida, tuyg'ular tilida ancha dildan suhbatlashdik.

Dunyo adabiyotidan barcha adabiyot tur va janrlari qoyilmaqom qilib o'zbek tiliga o'girgan tarjimonlarni bugun eslash, ularning tajribalaridan, so'z yashash, so'z izlash va so'z qo'llash mahoratidan o'rnak olmoq lozim.

Zamona zayli bilan gugl-tarjimon paydo bo'lgan bugungi ilg'or texnologiyalar davrida tarjimonlik ishida yuzaki, oson va soxta yo'l tutish kitob bilan oshno bo'lgan ziyozi odamning sha'niga aslo munosib ish emas. O'zbek tarjimonlari xizmati tufayli yaqin tarixa jahon adabiyoti durdonalari (JAD) ruknida ko'plab kitoblar nashr bo'lgani barchaga ma'lum. Yaqinda "Turkiy adabiyot durdonalari"ning 91 jildligi bosilish chiqib, qaroshoslarimiz kutubxonalariga ham yetib bordi. Bu muhtasham ma'naviy xazina o'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotidan tanglelangan asarlar bilan bir qatorda qoraqalpoq, turk, ozarbayjon, qozoq, turkman, qirg'iz, venger adabiyotidan saralab olingan asarlar tarjimalari evaziga maydoniga keldi.

Bir so'z bilan aytganda, adabiy tarjimaga doir tarixi qaror tarjimonlar faoliyatining rivoji, tarjimashunoslik ilmining taraqqiyoti, eng muhim, badiiy so'z san'ati vositasida dunyo xalqlari o'rtafigidagi adabiy aloqalar, o'zaro do'stlik va hamkorlik rishtalarining mustahkamlanishida ulkan ahamiyat kasb etadi.

Bahodir KARIM

IBRAT

Taraqqiyotning asosini avvalo ilm-ma'rifat, so'ngra ishtiyoq va harakat tashkil qildi. Jamiyat va davlatning rivoji, uning ertangi kuni ta'lum-tarbiya sifatiga bog'iqliq.

Prezidentimizning yaqinda maktab bitiruvchilariga yo'llagan tabrigida katta hayot ostonasida turgan o'g'il-qizlarimizga yuksak ishonch bildirilib, quyidagi fikrga alohida e'tibor qaratigan: "Jonajon Vatanimizning kelajagi, uning taqdirli va taraqqiyoti bugun shinman sinfxona va auditoriyalarda qunt bilan ta'lum olayotgan yoshlarning qo'sida. Ular ertaga O'zbekistonni yanada kuchli, rivojlangan va baxtli davlatga aylantirish uchun o'zlarining bor bilimi, iqtidori va kuch-g'ayratini safarbar qilsa, ko'zlagan maqsadlarimizga, albatta, erishamiz". Bu so'zlar nafaqat yosh avlod uchun, balki ularning ustoz-o'qituvchilari uchun ham qoyat ahamiyatlidir.

XXI asr axborot va texnologiyalar davri sifida baholanmoqda. Istaymizmiyo'qmi, bugun

zamondan orqada qolmaslik uchun har jahbada shijoati bo'lishga majburmiz. Xususan, ilm olish va ilm berishda ham. O'zbekiston xalqaro islam akademiyasi qoshidagi "Ziyo-zukko" umumta'lum maktabi direktori Nargiza Qamariddinova bilan bu borada fikrlarimiz ber joydan chiqdi.

Biz maktablar faoliyatiga oid hikoyalimizni davom ettirish maqsadida bu gal ana shu maskanga yo'l oldik. 650 nafridan oshiq o'quvchiga nafaqat o'rta ta'lum, balki o'rta maxsus va oly o'quv yurtida tahsilni davom ettirishi uchun yuqori darajada bilim berish yo'lg'a qo'yilgan ushu nufuzli maktabda yozgi imtiyonlar qizg'in davom etayotgan ekan.

Avvalo, bu yerda barcha ustoz va murabbiyalar kishi ruhiyatiga ko'tarinkilik bag'ishlovchi och binafsharang tusli maxsus engil-boshsha ekanligi e'tiborimizni tortdi. Shuning o'ziyoq maktabda o'ziga xos yangilanish muhitni borilidan dalolat beradi.

"Ziyo-zukko" umumta'lum maktabi rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan kampus, ya'ni ta'limga uzvyligi va uzluksizligini ta'minlash tizimida tashkil etilgan bo'lib, bolani maktabdan litseya va undan oly ta'limga tayyorlab borishi bilan ham boshqa nodavlat ta'lum muassasalaridan ajralib turidi. Bu yerda ta'lum milliy qadriyatlarni asosiga qurilgan bo'lib, o'quvchilarning bilim darajasi maktab muassisi hisoblangan Xalqaro islam akademiyasi olimlari tomonidan mutazam kuzatib boriladi.

Maktabda o'quvchilarning kun tartibi qat'iy nazoratga olingan. Kunning birinchi yarmida davlat ta'lum standartlari va dasturlarda belgilangan talablar asosida o'quv fanlardan mashg'ulotlar olib boriladi. Keyingi bosqich to'garaklar va o'quvchilar qiziqsan fanlar bo'yicha qo'shimcha

So'nngi qo'ng'irog'i chalinmagan maktab

darslarni o'z ichiga oladi. Ustozlarning aytishicha, o'quvchilar to'garaklarning hammasiga qatnashishga harakat qildi. Shuningdek, ularni sport turlariga qamrab olish masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratiladi. Jumladan, aql gimnastikasi bo'lmish shaxmat mashq'ulotlari kun tartibidan doimiy o'rın egallagan.

Bundan tashqari, mahoratli ustozlar rahbarligidagi adabiyot, tasviriy san'at, musiqa, xattotlik, tikuvalchilik, texnologiya, pazandalik to'garak-

o'z talabi bor. Bugunning odami kechagidan ko'ra ko'proq bilim olishi, o'z ustida timisiz ishlashi shart. Maktab o'quvchiga fundamental bilim beradi, hayotda esa ana shu bilim bilan kifoyalanib bo'lmaydi. Oddiy misol, kechagi harf teradigan mashinkalarga bugun ehtiyoj yo'q. O'z-o'zidan, "mashinistka" kasbi ham barham topdi. Shiddati asrimiz ustozlardan o'quvchini hech qachon bilim olishdan to'xtamaslikka o'rgatishni ham talab etmoqda. Boz ustiga, bolalarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish mayburiyati ham kundun-kunga oshmoqda. Qaysi ma'nodaki, kerakli malumot qidirib kompyuter klavishini bosar ekan, u o'zi uchun mutlaqo keraksiz, mentalitetimizga zid ma'lumotlar bilan ham to'qnash keladi. Bola bunday xatardan xalos bo'lishi uchun unda aynan mafkuraviy immunitet rivojlangan bo'lishi zarur. "Ziyo-zukko" o'qituvchilar jamoasining bosh maqsadi esa o'z o'quvchilarini "halollik va ma'rifat vaksinasi bilan emlash" orqali har tomonlama komil shaxslarni tarbiyalashdan iboratdir.

— O'quvchilarimiz oniga singdirishimiz lozim bo'lgan eng dolzarb masala bu – ularda ilmga ishtiyog hissini kuchaytirishdan iborat, – deydi maktab direktori Nargiza Qamariddinova. – Ilmlni odam hamisha halol yashashga intiladi. Hozirgi kunda tarbiya asosiy masala bo'lib qoldi. Men bolalarimiz dunyo sahnida nafaqat intellektual salohiyati, balki axloqi, odobi bilan ham dong taratishini xohlyaman. Bu yo'lda biz ota-onalar va O'zbekiston islam akademiyasi bilan hamkorlikda faoliyat olib boryapmiz. O'quvchining qaysi fanga layoqati kuchli ekaniga qarab, ular bilan individual tarzda ishlayapmiz.

"Ziyo-zukko" maktabida "Kichik akademiklar" klubi ham tashkil qilingan. Klub a'zolari o'zlarini qiziqirtingan biron mavzu yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borib, to'plagan ma'lumotlari yoki ixtirolariga oid taqdimotlar o'tkazishadi. Boshlang'ich ilmishlarini 10-12 daqiqaga davomida himoya qilishi. Akademianing ilmiy xodimlari ekspert sifatida o'quvchilarining tadqiqotlarni muhokama qiladi. Taqdimotlar, avvalo, o'quvchining nutq madaniyatini yaxshi o'zlashtirishi, fikrini bemalol bayon etish ko'nikmasini rivojlanishiga xizmat qilishi bilan ham ahamiyatlidir. Kichik akademiklarga, albatta, diplomiolar topshiriladi va "Yilning eng yaxshi o'quvchisi" nominatsiyasiga nomzod ham aynan ularning orasidan tanlab olindi va mukofotlar bilan rag'battanriladi.

tanbebi bilan sinib, mahzun tortib qolmaydi", deya holatni ijobji qabul qilishi ham maktabda hur fikrli yoshlar tarbiyalanayotganidan darak berdi.

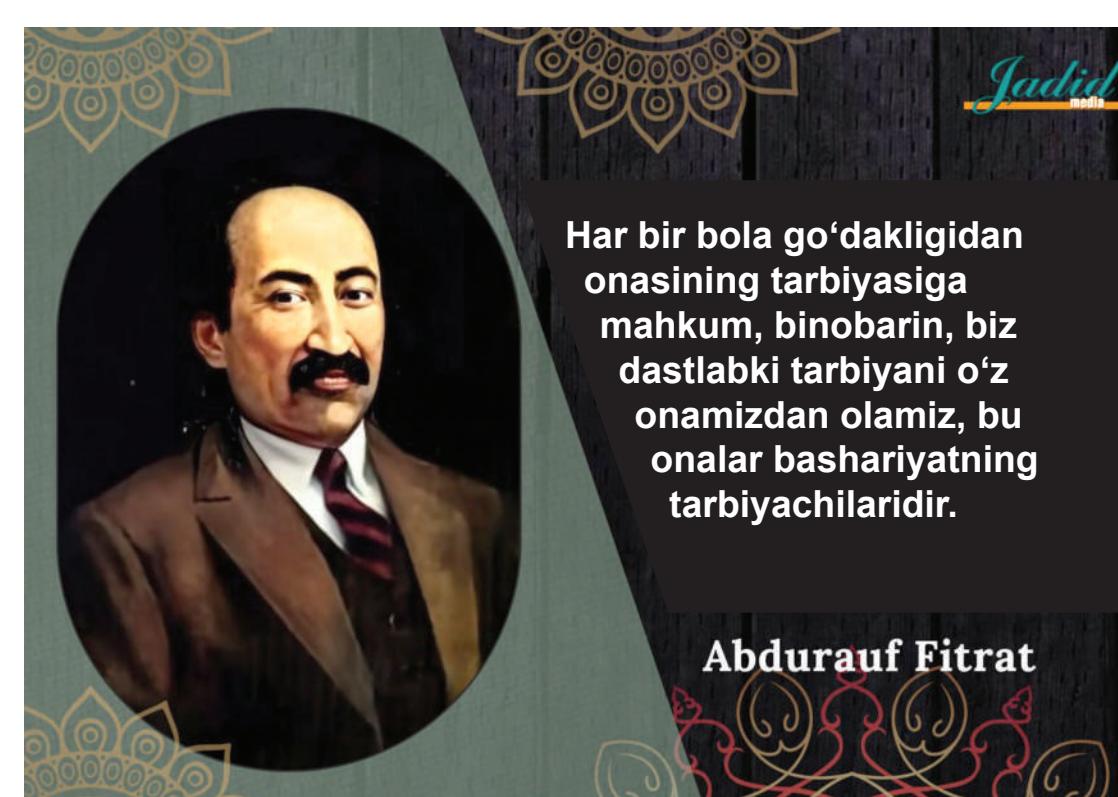
Suhbatni o'quv yili yakunida imtiyonlar bilan bog'iqliq masalalarga burar ekanan, ba'zi maktablarda hamon davom etayotgan ota-onalardan "pul yig'ish" muammolar to'g'risida so'radim.

— Bu kabi masalalar bekorga mamlakat miqyosida ko'tarilmadi, – deydi Nargiza Qamariddinova. – Haqiqatan ham, imtiyon oldidan mayda-chuydalar ro'kach qilib ota-onalardan pul so'rash hollari hamon uchrab turibdi. Bu bora da haddan oshayotganlar ham yo'q emas. Men rahbarlik qilayotgan maktabda bunaqa gap yo'q deb bernalol aytal olaman. Chunki bizda ta'lim pullik va to'qqiz oy uchun to'lovi almalga oshirgan ota-onalar qo'liga shartnomalar nuxsasi beriladi. Sharhnoma bu mablag' nimallarga sarflanishi aniq ko'rsatilgan va boshqa biron va jil bilan ulardan pul talab qila olmaymiz. Imtiyonlar – ko'ngilochar tadbir emas. Bu jarayon uchun o'quvchilar jiddiy tayyorgarlik ko'rishlari kerak. O'quvchilarimiz ham, ota-onalarimiz ham bilim olishdash boshqa narsalar haqida bosh gotirishlarini istamayman.

"Ziyo-zukko" maktabidan chiqqa turib, gazetamizga surat olish bahonasida binoni aylandik. Zinalarga matematik qoidalari, ko'paytiruv jadvali, harflarning boshqa tillarda o'qilishi tasvirlari tushirilgani zavqimizni oshirdi. Bu tavslirlarga ko'zi tushgan odam beixтиyor ularni ichida takrorlay boshlaydi. Bu ham har qadamda o'quvchi bilimi mustahkamlash yo'lidagi bir tajriba, aslida.

O'quvchilar bilan ishlayotgan ilg'or ustozlar, shavq bilan shaxmat surayotgan o'g'il-qizlar... Umuman olganda, kechagina bu yerda o'quv yilining so'nngi qo'ng'irog'i jaranglaganiga ishongisi kelmaydi kishining. Chunki maktabda hayot qaynayapti, o'g'il-qizlar ko'zida esa ilmga tashnalik, jonajon maktabiga mehn mujassam. Ularni kuzata turib, bu bolalar ta'til paytida uylarida ham shu maromda o'qish-o'rganishda davom etadi, degan komil ishonch tuyasan kishi. Zero, fransuz adibi Emil Zolya aytganiday, umrning butun ma'nosini mavhumlikni to'xtovsiz zabit etish, tobora va ko'proq bilishga intilishdan iboratdir.

Muhayyo PIRNAFASOVA

Har bir bola go'dakligidan onasining tarbiyasiga mahkum, binobarin, biz dastlabki tarbiyani o'z onamizdan olamiz, bu onalar bashariyatning tarbiyachilaridir.

Abdurauf Fitrat

FIKR

Bahordan kech kuzgacha har kuni ertabal turib, torgina hovlimizdagি das-turxonidekkinga bog'chada o'sayotgan ekinlarga boqaman. Har kuni o'zgaradi. O'sadi. Ulg'ayadi. Kechagina ko'm-ko'lgan gilos qizara boshlaydi. Ert-a-indin qip-qizil bo'lib pishadi. Kecha gullagan bodringcha bugun gugurt donasi bo'yib bo'lib qoladi. Besh-olti kun deganda uzadigan holatga keladi. O'tgan hafta kechpishar husayniga er-tapishar Namangan chillakisini payvand qilgan edim. Bugun qarasam, bargchar chiqarib, ko'kara boshlabdi.

Olmalarni aytmaysizmi? Kun sayin, soat sayin, daqiqaga sayin yiriklasha boryapti. Tanachaning uchiga tukkanlari og'irlashaverdan shoxni yogya o'xshab qiy Shaytiribdi. Oxiri kecha, ilojini topib, ayri qo'ydim.

Tabiat bir soniya ham jim turmaydi.

SONIYALAR SO'ROG'I

Shunday ekan, nega men soniyalarim, daqiqalarim, soatlarim, kunlarim, haftalarim, oylarimni... bekor o'tkazishadi.

Ko'ngil: "Yoz, yoz, yoz!" deydi. Yozmasliginga qo'yadigan xayoli yo'q uning.

Kompyuter qarshisiga o'tirganimda o'ng qo'limdagi bir kitob javonida faqat o'zimming kitoblarini yoxud mening ham ozmo-ko'pmi ishtirotim bo'lgan nashrlar o'rinni organ. Javonning bo'sh yeri qolmagan. Shularga qarab-qarab yozaman. Qaraganim sari yozgim kelaveradi.

Axir, kitobning umri insonning umridan uzoqroq bo'ladi-ku.

Lekin...

Ana shu "lekin"i qiyayotdi-da kishini.

Nimadadir: "Hech kim o'qimasa ham, mayli, baribir, chiqaraman", degan ajida bilan kitob bitayotganlar ko'payib ketganday tuyuladi. Siz ham shuni sezasisizmi?

Yo'q. "Shu kitobim chiqsa, ilmiy daraja yo'unvoni ko'tariladi, maoshimga falon foiz qo'shiladi", deb yozish haqiqiy ijod emas. Omadingizni bersin – kitobning bosilgani uchun ilmiy daraja yo'unvoningiz ko'tarsilin, maoshingiz oshsin, albatta. Lekin kitob qurq'ur, odamlar o'qishi uchun yozilishi lozim-da.

To'g'ri, kimdir: "Hozir kitob o'qish rusum bo'lmay goldi", deb hisoblasa, hisoblaysi. Axir, kimsan Alisher Navoiydek buyukdan-buyuk sohibi qalamning asar-

lari hayotligi mahalida necha nuxsada tarqalgan? Barmoq bilan sanarli nusxdagina kitobat qilingan. Asrlar o'tib, o'qil-di-ku! O'qilyapti-ku! O'qilaveradi ham.

Fikrash – insongagina berilgan buyuk ne'mat. Modomiki, kishining o'zi ham o'tkinchi bo'lsa, yozib qoldirmasa, hatto, tilloqan qimmat fikri ham havoga ucha-di-ketadi-ku.

Odam bolasi uchun umrni uzaytirishning yozishdan boshqa zo'r yo'li bo'lmasa kerak.

Nima dedingiz?

**Sultonmurod OLIM,
O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi**

Avloniyning evarasi

Boshlanishi 1-sahifada.

KO'P VOQEALARDAN**BEXABAR EDIM**

Ochig'i, bolaligimda ham, maktabda, hatto institutning birinchi kursida o'qib yurunganida ham ajoddalarim haqida hech narsa bilmasdim. Hujatlarimda otam – harbiy, onam – injener deb yozilgandi, xolos. Otamni vafot etib ketgan, deb yurardim. Maktabni bitirib, Politexnika institutiga o'qishga kirdim. Shu dargohda bir yil o'qib ham aktrisa bo'lish orzusidan voz kecha olmadim. Birinchi kursni tugatib, Toshkent teatr san'ati institutiga qayta hujat topshirdim. Hamma hayron: oilamizda san'atga aloqador odam bo'limasa, mendagi bu havas, intilish qayerdan paydo bo'di? Bu yodqa onam, "Artist bo'yapsanmi?" deb rosa yig'lagan.

Teatr san'ati institutida G'ulomov degan domlarmiz bo'ldi. Xolam Hakima Avlonova pedagogika institutida ishlardi. G'ulomov domla o'sha yerda ham dars berar ekan. Xolam u kishiga jiyani ekanimni aytibdi. Domla bir darsda: "Bilasizmi, siz Abdulla Avloniyning evarasisiz. Bu inson o'zbek teatrining asoschisi bo'lgan", deb qoldi. Yo'q, deb juda hayron bo'ldim. Uyga qaytgach, bu haqda onamdan so'rardim. Shundagina nima uchun uymizda Abdulla Avloniyning portreti saqlanishini tushundim.

Ha, u paytlarda odamlar orasida kuchli qo'rquv bor edi. Shuning uchun ham ko'p voqealarni yashirishgan. Teatrshunos olim Mamajon Rahmonov, jadidshunos Begali Qosimov kitoblarini o'qib, katta bobom haqida ancha-muncha narsani bilib olganman. Avloniyning xizmatlarini yuzaga chiqqargan Begali Qosimov bo'ladi. O'sha davrda Abdulla Avloniy nomidagi malaka oshirish institutida Jo'a aka degan kishi direktor bo'lib, Avloniyya bag'ishlangan tadbirlarini o'tkazib turardi. Bu tadbirlarda onam, Hakima opam, Kenja akam, men qatnashardik. Lekin u paytlar hech qayerda "jadid" so'zi tilga olinmasdi.

**HAYRATDAN TUG'ILGAN
SAVOLLARGA JAVOBALAR**

Abdulla Avloniyning evarasi ekanimni bilganmdan so'ng o'z-o'zidan ko'nglimda uning merosiga jiddiy qiziqish va savollar paydo bo'laverdi. Javobni esa Abdulla Avloniyning ayoli Salomat buvidan, Hakima xolam va onamdan topganman. Aytgancha, Salomat buvum 1971-yili, 90 yoshda olamdan o'tgan. Buvimdan eshitganlarim shunday boshlanadi: "Abdulla Avloniyning farzandlari 13 nafr bo'lib, ulardan faqatgina Sora, Karima, Oitaliq, Asatillo, Hakima va Kenja yashab qolishgan. Oitaliq urushda halok bo'lgan. Asatillo 1933-yili ichburug' kasalligidan vafot etgan. Kenja ismli o'g'li esa yirik kimyogar bo'lib, 70 yil umr ko'rgan".

Abdulla Avloniyning bobosi Mirne'matboy Avloniyning Mirobod tumanida joylashgan dala hovlisi o'g'llari Abdulla va Mirsiddiqqa meros bo'lib qolgan. Bu hovli 1991-yili buzilgan. Avloniyning otasi Miravlon dodanining xotini Fotima aya to'quvchi bo'lgan. Ular ular farzand ko'rishgan: Sora, Abdulla, Mirsiddiq. Fotima aya farzandlariga har kuni kechqurun kitob o'qib berarkan. O'sha davrda aksariyat ayollar, ayniqsa, jadidlarning ziyoli xotinlari farzandlarini savodxon qilishda katta rol o'ynagan. Aytishlaricha, Abdulla Avloniy niyoyatda olibparvar inson bo'lgan. Farzandlarining sog'lom o'sishi uchun hovlisida sport maydonchasi

Suratda: Abdulla Avloniy (birinchi qator, o'ngdan ikkinchi) o'qituvchilar bilan birga.

tashkil qilgan. O'zi ham shu maydonchada shug'ullangan. 1919-yili, ayni ocharchilik davrida Abdulla Avloniy ko'chadan kunda-kunora bir kimsasiz bolani yetaklab kelib, qornini to'yg'izib, egnini but qilgach, yetimxonaga topshirar ekan. Sora buvumiz Avloniy keltingan Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanini bolalarga o'qib berarkan. Bularni menga qizlari Karima opam so'zlab bergandi.

Salomat buvimning aytishicha, Abdulla Avloniy kechalari o'qish, yozish-chizish bilan shug'ullangan, stolga qo'yib ketilgan ovqatlar ko'pincha qo'l tekkitilmay qolib ketkaran. Avloniy bobomiz 1916-yili "Layli va Majnun" spektaklini sahnaga qo'yish uchun Ozarbayjondan mashshur aktyor Sidiqiy Ruhillo va Zakiy Boyazid degan rejissorni uyiga taklit qilib, spektaklini o'z hovlisida sahnalashtirgan. Majhunning otasi rolini Abdulla Avloniyning o'zi o'ynagan. Sora buvum esa dasasiga yordam bergan ekan.

TAZYIQ VA TAHQIR

Miravlon dodanining qizi bo'lismish Sora buvumni 1920-yili Yoqub ismli shogirdiga turmushga berishgan. 1921-yili ularning qizi, Avloniyning nabirasi, ya'n mening onam – Turg'unoy dunyoga kelgan. Xorijda o'qib qaytganalari qo'lgan olinayotganini eshitgan Yoqub buvum 1923-yili Turkiyaga ketadi. Sora buvum va onamni Miravlon bobom o'z uyida olib qoladi. Chunki Yoqub buvuning oиласида to'qqiza farzand bo'lib, Sora buvumni kelinlik uyida qoldirolmasi. Xullas, onam Turg'unoy Miravlon boboning qo'ida katta bo'lgan. Afsuski, Yoqub buvum Turkiyadan qaytmagan. Onam 13 yoshdaligida Miravlon bobom ham vafot etgan. Eri Turkiyada bo'lgani uchun Sora buvumni, Yoqub buvamning otasi Fayzi dodanini kunda-kunora NKVDda so'roqqa tutishgan. Fayzi doda kaltaklar zarbidan vafot etadi. Sora buvum ham so'roqlar natijasida yurak xastaligiga chalinib, 49 yoshda olamdan o'tadi. O'sha vaqtida otasini eslolmaydigan yosha bo'lishiga qaramay, onam ulg'aygach, u kishini ham muntazam so'roqqa chaqirish boshlanadi. Oxiri, "Men, axir, u paytda bor-yo'gi ikki yoshli go'dak bo'lganman. Bu yosha men nimani ham bilardim? Nega meni bunga qiyansizlar?", deb o'kibrig' yig'laganidan so'ng onamni tinch qo'yishgan. To'g'ri, keyinchilik Yoqub dodamiz sovg'a-salom jo'natib turgan, lekin uydagilar bizning tinchimizni o'ylab birortasini ham olishmagan. 60-yillarda onamni tergov idorasiga chaqiritib: "Qirimming falon joyiga borasan, o'sha yerda ering bilan uchrashasan", deb Yoqub otamning xatini ko'rsatishadi. Lekin onam

KUTILMAGAN VOQEALAR

Taqdir deganlari sir-sinoatlarga boy. Sora buvum olamdan o'tgan yili Yoqub buvum Turkiyada qayta uylanigan. Keyingi ayoli Fahomatxonim bilan nikohidan bi'o'g'il ko'rgan va ismini Oltoy deb qo'ygan.

Xo'sh, biz bularni qayerdan bilamiz? 1991-yili O'zbekiston mustaqillikka erishgach, rasmili tashrif bilan Turkiyaga borgan delegatsiya tarkibida teatrtrimizning atoqli aktori, rahmatli Zikir Muhammadjonov ham bo'lgan. Onam Yoqub dodamning bi dona suratini saqlab yurardi. Zikir akaning Turkiyaga ketayotganini eshitib, darak topish umidida shu suratni berib yuborishimni so'ragandi. Safar rasmiy bo'lib, uch kunda tugagan uchun Zikir aka biror narsani aniqlashga ulgurolmagan. Safardan qaytgach: "Gavhar, xafa bo'ima, suratni o'g'limga (o'g'illari Turkiyada ishlardi) berib keldim. Surishtirib javobini aytadi", dedi. Shu taripa Yoqub dodanining oиласида to'pidi. Ayolları Fahomatxonim va Oltoy bilan telefon orqali bog'landik. Oltoy O'zbekistonga keldi. Qarindosh-urug'lari bilan tanishdi, suratlariga tushdik. Meni "opam, opam", deb esi ketdi. "Turkiyaga borsam, O'zbekistonida qarindoshlarim bor, meni xafa qildirib qo'yamidi, deyman", deb hazillashadi.

Balki, ko'pchilikning xabarli bordir, lekin yana bir bor ta'kidlab o'tishni istardim, jadidlarning deyarli hammasi o'ziga to'q odamlar bo'lishgan. Lekin borinini xalq uchun sarflashgan. Ular maktablarni o'z hisoblaridan ochib, yoshlarga diniy va dunyoviy ilmlardan bepul ta'lil berishgan. O'quv darsliklarini ham jadidlarning o'zlariga yozgan. Masalan, Avloniy doskani ham, partani ham o'z qo'li bilan yasanigan ekan. Jadidlalar hamma farzandlarini ilmiy qilishgan. Abdulla Avloniyning eng kichik o'g'ili Kenja akam va ayoli Ra'no opam ham kimyogar olim bo'lishgan. Ularning Jamshid ismli o'g'li yetuk olim bo'lib, o'tgan asrning 90-yillardan boshlab 20 yil Amerikada yashadi. U kishi Ra'no opam keksayib qolgach, onasi uchun Sijjaka uy qurib, Amerikaga yotmaydi. Ha yetti yil Ra'no ayaga qaradi. Hozir ham o'zbekistonlik talabalarga dars berib, amerikaliklar bilan hamkorlikda ilmiy izlanishlar olib boryapti.

ron" gazetasini ochadi va muharrirlik qiladi. Gazetaning bir sonida Mirmuhsin Shermuhammedovning "Ikki tarixiy voqe" nomli maqolasini bosiladi. Shu maqola sabab ko'pchilik Avloniyning uyiga bostirib keladi. "Sen ko'fisran, o'sang, janozangni o'qimaymiz", deb tahdid qilishi. Oxiri, "gazeta bosmayman", deb so'z berishga majbur bo'ladi.

Avloniyning eng ibratli fazilati – ahli ayoliga, oиласига, vataniga, xalqiga, ishiga fidoyiligi. Buvimning aytishicha, u kishi haqiqiy oilaparvar olib bo'lgan. Buvim nevaralar bo'lgani bilan, qizi bilan nevarasi bir-biridan bor-yo'g'i bir yosha farq qilgan. Avloniy bir kuni qiziga bitta ko'ylak olib keladi va nevarasi ham borligini ko'rib, ayliga "Ko'ylakni sandiqqa solib qo'y. Yana bitta topib kelib, keyin kiydiraman", deydi. Bir yildan keyin xuddi shunday ko'ylak keltilib, qizi va nevarasiga baravar kiydiradi.

Farzandlariga rostmania mehr bergанинning yana bir isboti: Kenja akamga varrik yasab berib, birga uchirarkan. Hovliga o'zi gul ekip, ayliga gul parvarishida yordam berar ekan. Qizlari Karima xolamning yozganlaridan bir voqeя yodimda qolgan. Bir kuni Salomat buvum mehmondaligida gul ekayotib, birdan bobomning beli qirssilab ketadi va qimirlolmay qoladi. Karima xolamga: "Qo'rma, choxyonaga bor-da, tabibni topib kel", deydi. Buvim uya kelgach: "Ko'rdingizni, agar siz uya bo'lganigizda, belim chiqib ketmasdi", deb hazillashadi. Abdulla Avloniyning diydasi qattiq bo'lmagan. Birovning dilini og'ritish, qattiq gapirish u kishining fe'liga yot edi. Nihoyatda bolajon bo'lib, farzandlariga ertaklar aytib berarkan.

Balki, ko'pchilikning xabarli bordir, lekin yana bir bor ta'kidlab o'tishni istardim, jadidlarning deyarli hammasi o'ziga to'q odamlar bo'lishgan. Lekin borinini xalq uchun sarflashgan. Ular maktablarni o'z hisoblaridan ochib, yoshlarga diniy va dunyoviy ilmlardan bepul ta'lil berishgan. O'quv darsliklarini ham jadidlarning o'zlariga yozgan. Masalan, Avloniy doskani ham, partani ham o'z qo'li bilan yasanigan ekan. Jadidlalar hamma farzandlarini ilmiy qilishgan. Abdulla Avloniyning eng kichik o'g'ili Kenja akam va ayoli Ra'no opam ham kimyogar olim bo'lishgan. Ularning Jamshid ismli o'g'li yetuk olim bo'lib, o'tgan asrning 90-yillardan boshlab 20 yil Amerikada yashadi. U kishi Ra'no opam keksayib qolgach, onasi uchun Sijjaka uy qurib, Amerikaga yotmaydi. Ha yetti yil Ra'no ayaga qaradi. Hozir ham o'zbekistonlik talabalarga dars berib, amerikaliklar bilan hamkorlikda ilmiy izlanishlar olib boryapti.

MEN BAXTLI AYOLMAN

Men shunday baxtli ayolmanki, Abdulla Avloniy qalamiga mansub hamma asarlarni, u kishi haqidagi barcha tafsilotlarni o'qiganman. Hozirgacha jadidlarni haqida qanday yangilik bo'lsa, o'qib boraman. Avloniyning she'larini ham sevib multo-la qilaman. Shunday bebablo, ham zohiran, ham botinian jadid bo'lgan insondonning avlodni ekanimdan farxlanan. Bobomizning el-yurt uchun qilgan xizmatlari behisob. Ammo ularning eng muhim, o'sha davr uchun nihoyatda zarur bo'lgan maktab, gazeta, teatrni tashkil qilish va rivojlantirish yo'lidagi sa'y-harakatlari deb o'layman. Chunki jadidlarni yashagan darsda Turkiston bolaralarini ilmiy qilish eng asosiy masala edi. Birgina "O'qimagan bolanining ahvollari yoki Padarkush" asari o'z davrida odamlarga chaqmoq urgandek ta'sir qilgani aniq. Shu o'rinda o'zlarining "Biz zohirda teatr bilan shug'ullangan bo'lsak ham, botinda ishlarni Turkiston yoshlarini inqilobga hozirlov edi", degen so'zlarini eslash o'rinni. Jadidlarning bar-chasi, jumladan, Abdulla Avloniy ham qilayotgan ishlarni, buning uchun jazoga duchor bo'lishini yaxshi bilardi. Bobomiz ko'pincha maxsilarini yechmasdan ulxarkan. "Nega bunday qilasiz?" deb so'rasha. "Mabode kechasi kelib olib ketishsa, tayor turish uchun", deb ekan. Bobomiz Afq'oniston safaridan qaytgach, faqat o'qituvchilik qilish va kitob yozish bilan shug'ullangan. Ha, Abdulla Avloniyning, umuman, jadidlarning merosi biz uchun, bugungi avlod uchun so'z bilan ta'riflab bo'lmaydigan, ko'zimizga surtib foydalanadigan begiyos xazina. Hali ulardan o'rganadiganlarimiz ko'p. Shaxsan o'zim izlanishda davom etyapman.

Muhimi shundaki, Abdulla Avloniyning asarlari "yoqish-yoqish"lardan omon qolgan. Hamma asarlari, hatto konferensiya da qatnashish uchun berilgan bir parcha qog'ozcha ham saqlanib qolgan. Buvim yoz paytleri chordeqdagini hamma asarlarni hovlida yoyib, changlarini artib-surtib, yana joy-joyiga taxlab qo'yardi. Bu asarlari Avloniy vafotidan 34 yil o'tib birinchi marta chop etildi. Birinchi kitob chiqqanida buvim hali hayot edi. Salomat buvum onamga: "Boram, dadang vaqtida olib ketdi. Bo'lmassa, bizning hozirgi ahvolimiz qanday bo'lishi yolg'iz Xudoga ayon edi", degen ekan. Bu gaplarning aytishiga jiddiy asoslar bor edi, albatta. Ha, jadidlarga osor bo'lmagan. Lekin ular hamma joyda "Jamiyat xayriya" ohib, bor-budini xalq uchun sarflagan. Abdulla Avloniy ham 1917-yili "Tu-

Suratda: Abdulla Avloniyning ayoli Salomat buvi nevaralari bilan.

XOTIRA AZIZ

(Davomi. Boshlanishi o'tgan sonlarda).

Akbarov Asror – 1901-yili tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. 1932-yili aksilinqilobiy faoliyati uchun qamoqqa olingan. Hibsga olingen paytda aniq mashg'ulot bo'lмаган. Aksilinqilobiy targ'ibot olib borganlikda, xorijdagi hayotni maqtaganlikda, hokimiyat tadbirlarini haqida ig'vo tarqatganlikda ayblanib, 10 yil muddatiga mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan. Jazo muddati 1937-yil 5-noyabrdan hisoblangan.

Rasulov Obid – 1900-yili Andijon shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. 1932 va 1933-yillarda aksilinqilobiy faoliyati uchun qamoqqa olingan. Sovet hokimiyatiga qarshi aksilinqilobiy, millatchilik targ'ibot olib borganlikda, mehnatkhalar ahvoli haqida bo'hton tarqatganlikda ayblanib, 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm etilgan.

**QATAG'ON
QURBONLARI**

Isayev Safoxon – 1905-yili Andijon shahrida tug'ilgan. 1921-yili bosmachilar to'dasiga qo'shilib, talonchilik bilan shug'ullangan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. 1921-yili aksilinqilobiy faoliyati uchun qamoqqa olingan. Milliy guruhlarni yushtirishda, kolxozi qurilishiga doir tadbirlariga qarshi targ'ibot olib borganlikda ayblanib, 10 yilga mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan. Jazo muddati 1937-yil 16-noyabrdan hisoblangan.

Shokirov Rizohoji – 1897-yili Andijon shahrida tug'ilgan. Bosmachilarni qurol va o'q-dori bilan ta'minlab turgan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. Qamoqqa olingen paytda aniq mashg'ulot bo'lmagan. Aksilinqilobiy targ'ibot olib borganlikda ayblanib, 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 5-noyabrdan hisoblangan.

G'afurov Mahmudxon – 1899-yili Andijon shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. Hibsga olingen paytda mahalla kotibi vazifasida ishlagan. Aksilinqilobiy targ'ibot olib borganlikda, xorijiy mamlakatlardagi hayotni maqtaganlikda, millatchilik yig'inalarida ishtirot etganlikda ayblanib, 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 16-noyabrdan hisoblangan.

Yusupov Olimjon – 1895-yili Andijon shahrida tug'ilgan. "Milliy ittihad" tashkiloti a'zosi. 1932-yili qamoqqa olingen paytda istirohat bog'ida xizmatda bo'lgan. Sovet hokimiyatining tadbirlariga qarshi targ'ibot olib borganli uchun ayblanib, 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm etilgan. Jazo muddati 1937-yil 20-noyabrdan hisoblangan.

TARMOQLARDA NIMA GAP?

Bozorlar nega huvullab goldi?

Bu haqda yozsam, batafsil to'xtalishga to'g'ri keladi. Biroq men o'zim guvohi bo'lgan holatningina yozmoqchiman.

GURUCH BOZORIDA:

Chet eldan vagonlab guruch olib kelishiadi, ko'rinishi "Lazer" naviga juda o'xshabi ketsa-da, ta'mi bemaza. Asosiy xaridori Xorazm guruchi bilan ulguri savdo qiluvchilar. Ular toza navli "Lazer"ga soxtasini aralashitirib, asl nav deya iddaa qilib, arzonroqqa pullashadi. Bu mening bilganim, bilmaganim qancha.

ZIRAVOR BOZORIDA:

Toza ziraga sabzi urug'i aralashitirib sotishadi. Sabzi urug'i ko'rinishidan ziraga o'xshaydi, nar esa "kapeyka" turadi.

Maydalangan bir kilo toza zanjabilga kamida besh kilo makkajo'xori unidan aralashitirib sotishadi. Zanjabil falon so'm, makkajo'xori uni esa o'ta arzon.

Asl sirkaga oddiy uksus qo'shib, hidini o'tkir qilishadi va 10-15 yil saqlangan, deya aldashadi. Aslida, tayyorlanganiga bir yil ham bo'lмаган.

CHORVA BOZORIDA:

Mol va qo'yłarni semirtirishda garmondorilardan foydalanadiganlar borligi sir bo'lmay qolgan. Bundan tashqari, molni sotuvga olib chiqishdan avval ko'p miqdorda tuz qo'shilgan yem berishadi va sho'r yemdan chanqagan mol 30 litrgacha (balki, undan ortiqroq) suv ichadi. Taroziga qo'yilganda kamida 20-30 kilogacha og'iroq tosh bosadi. Qarabsizki, xaridor kamida 800-900 ming so'm pulni suv uchun to'laydi.

Oluvchini avrash uchun soxta xaridor bo'lib narxni sun'iy oshiruvchilar va boshqa firibgarliklarni sanab adog'iga yetib bo'lmaydi.

"ZAPCAST" BOZORIDA:

Eng xaridorgir "zapcast"larni Xitoya buyurtma berib, ko'rinishini aslday qilib tayyorlatib olib kelib, "original zavod" deb sotishadi. Albatta, hamma savdogarlar ham bunday emas.

MOSHINA BOZORIDA:

Bu yerdagi qallobliklarni aytmasak ham ko'pchilikka ayon. Birgina misolni atib o'taman. Sotiladigan moshinaning yangi akkumulyatori o'rniga "uygacha yetib oladigan"ni qo'yib, chirigan o'rindiq ustiga yangi qoplama kiydirib, "Moshina svejij, qarab qo'yilgan", deb xaridorlarni chuv tushirishadi.

KIYIM DO'KONLARIDA:

O'zimizda tikilgan kiyimlarga xorij firmasi yorliqlarini yopishtirib, "origi-

nal, chet elniki" deya xaridorlarni "kiydirishadi".

Eng achinarlisi, rahmimni keltiradigan, do'konlarga yoki ulgurji sotuvchilarga mol yetkazib berayotgan savdogarlardir.

Masalan, chet eldan mol olib kelib yoki o'zimizda ishlab chiqarib "optom"chilarga o'n ming dollarlab nasiyaga berishadi. "Optom"chi esa molning to'rtadan biriga haq berib, tag'in o'n minglik tovarni nasiyaga olib ketadi. Mol egasi "optom"chidan avvalgilari uchun qat'iy hisobot talab qilsa, u hisobot berolmasligi tuyin.

Chunki sotilgan mollarning asosiy qisliga yo'moshina olgan, yo "uchastka" qurgan. Mol beruvchi "optom"chiga ipsiz bog'lanib qoladi. Chunki endi "optom"chining puli ham yo'q, ombori ham bo'sh. Yagona chora, ulgurji savdogar bilan murosra qilib, uzlusiz mol berib turish bo'ladi, xolos. Aks holda "optom"chi zarda qilib, mol egasi pulini umuman ololmasligi mumkin.

QANDOLAT BOZORIDA:

O'zimizning ishlab chiqaruvchilar qandalarini tanqli firmalar nomi yozilgan qog'ozlarga o'rabi, xaridorga "Bu eng tozasi, haqiqiy mahsulot", deya aldabi sotishadi.

Yana "yorliq" va qandqog'oz yasovchilar "lyuboy fabrika" yo zavodnikini o'ziday qilib yasab beramiz, poshshosiyam ajratolmaydi", deb maqtanib ham qo'yishadi.

Eh-he, gapirsa, gap ko'p. Yana "Nega baraka yo'q, nega dorilarning ta'siri yo'q?" deya sabablarni boshqa yoqdan qidiramiz.

Tag'inam bizni yer ko'tarib turibdi. Keyinroq "Nega kasal ko'p, nega dorilarning ta'siri yo'q?" deyan salollarga to'xtalamiz.

Yuqorida yozganlarimiz barcha bozorchilarga tegishli emas, albatta. Yurtimizda halol, rostgo'y savdogarlar ko'p, ammo "Birnniki mingga, mingniki tumanga uradi" degan xalq naqliha ham haqiqat bor ekanini hayot ko'rsatib turibdi. Salomat bo'linglar.

Muhammad IKROM
sahifasidan olindi.

Husan Sodiqov chizgan surat.

HAJV

O'KSUK KO'NGIL

ZAGS¹ xodimlari manim baxtimni qora yozdilar, Yozibon, boz ustig'a tuflab pechotin bostilar.

Hur degan, paykar degan ta'riflara tamshamisham, Hol budur, makrin yo'lida dam olar alvastilar.

Ittanib oyga boqib solg'on uvilloq dodima Necha Majnun chok yaqo aylab, aqdan ozdilar.

Ko'zyoshim daryo bo'lib gulladi ribxo'z² necha, Markazi Farg'onada majbur kanallar qozdilar.

Aliment qistab nafas oldirmas tun-kun Ali ment, Vovaylo, majburiy ijro hammomda tappa bostilar.

Oyning o'n beshi yorug' deb o'n besh sutkada yozmisham, Kambar³dan bir otim tashla, o'ksuk ko'ngilki nos tilar.

Mulla XUNOB

¹Burung'i zamonlarda qonuniy nikoh mahkaması²Baliqchilik xo'jaligi³Ko'rganlarga ayon, chillaxona darchasi

YANGI LUG'AT

Atamalar sharhi

ADMIN – ijtimoiy tarmoq sahifalaridagi o'zan va guruhlarni boshqaradigan, nazorat qiladigan, tartibni saqlaydigan, veb-sayt va boshqa turdag'i tarmoq foydalanuvchilari huquqlarini belgilovchi mas'ul.

BITKOIN – raqamli shakldagina mavjud bo'lgan valyuta turi. Undan faqat onlayn to'lov va sarmoya kiritish singari yarataylarda foydalanish mumkin. Uni hech qanday mas'ul idora yoki bank nazorat qilmaydi.

BLOKCHEYN – barcha uchun ochiq va o'zgarmas bo'lgan ma'lumotlar bazasi. Boshqa ma'lumot bazalaridan farqi – uni kishi boshqarmaydi. Uning yordamida turli operatsiyalarni amalga oshirish mumkin. Texnologiya juda keng doiradagi ilovalarga xizmat ko'rsatish imkoniga ega.

LAYFHAK – turli hayotiy vazifalarni bajarishni osonlashishiga mo'ljallangan qo'llanma. Kuchni, vaqtini va mablag'ni tejashta qaratilgan maslahatlar majmui.

Gazetxonlarimizda mazkur so'zlarning o'zbekcha muqobiliga taklif bo'lsa, telegram orqali @jadidgamurojaat_bot manziliga yuborishlarini so'raymiz.

TILBILIM

TOG'A

Bilasizmi, o'zbek tilida qarindoshlikni bildiruvchi so'zlarning ko'pligi so'zlovg'i uchun anche qulaylik tug'diradi. Deylik, birgina "tog'a" deyish bilan gap onaning aka-ukasini yo ona tomondan erkak qarindosh haqida ekanligi anglashiladi. Ota qarindoshlarni esa "amaki" deymiz. Ingliz, fransuz, rus va hokazo tillarda bu qulaylik yo'q, ya'ni ularda "tog'a" va "amaki" bir so'z bilan ifodalanadi (ingliz: "uncle"; fransuz: "oncle"; rus: "dyadya").

Manbalarga tayanib aytish mumkinki, ilgari turkiy tillarda bunday so'zlar yana ham ko'proq bo'lgan. Lekin, afsuski, ularning aksari boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar evaziga unutilgan. Deylik, "amaki" ham yarim arabi, yarim forsiv so'z ("am+ak+"), bugun biz ota qarindoshlarni: "amaki aka", "amaki uka", "amaki buva"… deymiz. – Ammo "amaki" hali ham shevalarga butunlay singib ulgurmagan, aytaylik, hozir ham shevalarda otaning aka-ukasini yoki amaki-larga "aka" deb murojaat etiladi.

Xo'sh, "amaki" tilimizga o'zlashmasdan olin shu ma'nodagi boshqa bir turkiy so'zlarini bo'lganimi?

Ha, bo'lgan. Qadimgi turkiyda "ab", "aba" so'zları – "ota", "bobo" ma'nolarini bildirgan. Aytaylik, tug'ishgan aka, ukaga nisbatan "aka", "uka", "og'a", "ini" deyilsa, ba'zi turkiy lahjalarda ularning oldiga "ab" so'zini qo'shib: "abag'a" (ab og'a), "abaka" (ab aka), "avaqa" kabi so'zlar yasalgan. Ya'ni bu so'zlar aynan otaning aka-ukalari, ota tomondan erkak qarindoshlarga nisbatan ishlatalib, bugungi "amaki" ma'nosini bildirgan.

Ona qarindoshlarni atash uchun esa maxsus "tay" old qo'shimchasidan foydalanilgan. Deylik, "tay og'a" – "tog'a", "tay ota" – ota tomondan bobo, "tay ona" – ota tomondan buvi, "tay äjä" – onanining opasi yo singlisi, "xola" va hokazo. Qirg'iz tilida hozir ham "xola", ya'ni onanining opasi yo singlisi ma'nosidagi "tayeje" so'zi saqlangan. "O'zbek xalq shevalari" kitobida keltirilishicha, Namangan hududida yaqin yillargacha ham "ona qarindosh" ma'nosida "tay" so'zi va shu so'z ishtirokidagi "tay ota", "tay one" kabi so'zlar qolilanilgan

(O'XSHL.T.1971.355-bet). "Этимологический словарь тюркских языков" lug'atiда turkiy tillardagi: "tayaba" (xakas: "ona tomonдан bobo"), tayne (oltov: "tay ona"), "dayka" (gagauz: "day aka"), "tainäk" (shor: "ona tomonдан buvi") kabi so'zlar keltiriladi (ESTYA.III.128).

Mutaxassislariga ko'ra, qadimgi turkiy yoki prototip tilida "tay" ("day") so'zi – "ona" ma'nosini anglatgan bo'lishi mumkin. Shunday qilib, "tog'a" ham "tay" va "og'a" so'zlarini qo'shish yo'li bilan yasalgan, deb qaraladi. "O'zbek tilining etimologik lug'ati" muallifi Shavkat Rahmatullayev bu evrilishni shunday ko'rsatadi: tay + ag'a = tayag'a > ta:g'a > tâg'a (O'TEL.I.352).

"Devon"da "tag'ay" shaklining keltirilishi uning birlamchi ko'rinishi "tag'ay" bo'lganmi yoki "tay"mi? – degan savol tug'diradi. Agar olmon turkshunosidagi Gerhard Dorfer muhazalariga tayanilsa, "tag'ay" birlamchi bo'lishi ham mumkin (tag'ay > ta:ay > tay).

Biz "tag'ay" shaklini turkshunoslikda oidi yana bir muhim manbada uchratdik. Bu manba XIII-XIV asrlarda yevropalik missionerlar tomonidan kumonlar, ya'ni Qirim yarimorolida yashagan turkiy xalqlar, asosan qipchoqlar o'tasida nasroniylikni joriy etish maqsadida tuzilgan lug'at – "Kodeks kumanikus"dir. Unda mushohada etilayotgan ikki so'z: "abag'a" hamda "tag'ay" so'zlarini uchraydi. "Kodeks"da "abag'a" – "abaga" shaklida keltirilgan va lotinchada "auunculuc", ya'ni: "amaki" deb, "tag'ay" ("tagay") esa – "consanguineus", ya'ni "qondosh" deb izohlangan. Bu ikki so'zning mazkur lug'atda keltirilishi XII-XIII asrlarda "abag'a" va "tag'ay" qipchoq turkchasiда faol bo'lgani va keng tarqalganini ko'rsatadi.

Shu o'rinda yana bir muhim manba xususida to'xtalib o'tish joiz. Ma'lumki, XIII asrdan Misirda kelib chiqishi qipchoq turkilaridan bo'lgan mamluklar hukmronligi boshlanish va qariyb so'ngi asrlarga cha davom etadi.

O'g'uzcha "day" keyinchalik fors tiliga ham "doyi" shaklida o'zlashgan va hozirgi kunda Eronda "doyi" deganda "tag'a" tushuniladi.

O'sha davrda turk tilini arablarga o'rganish yoki turk tilli hukmdorlarning arab yeralidagi hukmronligi uchun qulaylik yaratish maqsadida bir necha turkcha-arabcha lug'atlar yaratilgan. Shunday lug'atlardan bir XIV asrda Jamoliddin at-Turkiy tomonidan bitilgan "Kitabu bulg'atul-mushtaq fiy lug'atit-turki val-qifchad" ("Turk va qipchoq tillarini o'rganishni istovchilar uchun yetarli darajada bo'lgan qo'llanma") asaridir. Mazkur lug'atda ham "tay" – "ona tomondan qarindosh" deb, "tay yeze" – "ona tomondan qarindosh" deb, "tay yeze" (tayeje) – "xola" deb izohlangan.

"Tay", "tag'ay" so'zlarini faqat qipchoq va qarluq lajhalarini emas, balki o'g'uz turkchasiida ham keng tarpqalgan. Faqat u o'g'uzlarda, jumladan, Xorazm shevasida ham, "tay" emas, "day", ya'ni "d'lashgan shaklida, "tog'a" esa – "da:y" deb tafafuz etiladi. Ma'lumki, qorluq va qipchoq shevalaridagi "t" tovushi o'g'uz shevalarida ko'pincha "d"ga aylanib, "g" tovushi ba'zan talafuz qilinmaydi. Shu qoidaga ko'ra, "day" so'zining kelib chiqishini mu-taxassislar shunday tushuntiradi: dastlab "tag'ay" so'ziga uchinchli shaxs egalik qo'shimcha "i" qo'shilib "tag'ayi" ("tag'asi") hosil bo'lgan, o'g'uz shevalarida "t" tovushi "d"lashib, "g"ning tushib qolishi natijasida "da:y" shakliga kelgan.

"Tay", "tag'ay" so'zlarini faqat qipchoq va qarluq lajhalarini emas, balki o'g'uz turkchasiida ham keng tarpqalgan. Faqat u o'g'uzlarda, jumladan, Xorazm shevasida ham, "tay" emas, "day", ya'ni "d'lashgan shaklida, "tog'a" esa – "da:y" deb tafafuz etiladi. Ma'lumki, qorluq va qipchoq shevalaridagi "t" tovushi o'g'uz shevalarida ko'pincha "d"ga aylanib, "g" tovushi ba'zan talafuz qilinmaydi. Shu qoidaga ko'ra, "day" so'zining kelib chiqishini mu-taxassislar shunday tushuntiradi: dastlab "tag'ay" so'ziga uchinchli shaxs egalik qo'shimcha "i" qo'shilib "tag'ayi" ("tag'asi") hosil bo'lgan, o'g'uz shevalarida "t" tovushi "d"lashib, "g"ning tushib qolishi natijasida "da:y" shakliga kelgan.

"Tay", "tag'ay" so'zlarini faqat qipchoq va qarluq lajhalarini emas, balki o'g'uz turkchasiida ham keng tarpqalgan. Faqat u o'g'uzlarda, jumladan, Xorazm shevasida ham, "tay" emas, "day", ya'ni "d'lashgan shaklida, "tog'a" esa – "da:y" deb tafafuz etiladi. Ma'lumki, qorluq va qipchoq shevalaridagi "t" tovushi o'g'uz shevalarida ko'pincha "d"ga aylanib, "g" tovushi ba'zan talafuz qilinmaydi. Shu qoidaga ko'ra, "day" so'zining kelib chiqishini mu-taxassislar shunday tushuntiradi: dastlab "tag'ay" so'ziga uchinchli shaxs egalik qo'shimcha "i" qo'shilib "tag'ayi" ("tag'asi") hosil bo'lgan, o'g'uz shevalarida "t" tovushi "d"lashib, "g"ning tushib qolishi natijasida "da:y" shakliga kelgan.